



## KENNISDOCUMENT KINDERMISHANDELING

**Dit is een papieren versie van een document wat oorspronkelijk opgesteld is voor exclusief digitaal gebruik. Daarom wijkt het qua lay-out en inhoud enigszins af van andere Pharos kennisdocumenten. (Versie 3-2-2009)**

# INHOUDSOPGAVE

<b>Probleemschets</b>	<b>4</b>
<b>Definities</b>	<b>5</b>
<b>Kindermishandeling</b>	<b>5</b>
<b>Allochtoon</b>	<b>5</b>
<b>Vluchteling</b>	<b>6</b>
<b>Asielzoeker</b>	<b>6</b>
<b>Ongedocumenteerd of illegaal</b>	<b>7</b>
<b>Sociaal Economische Status</b>	<b>7</b>
<b>Vrouwelijke Genitale Verminking</b>	<b>7</b>
<b>Eerwraak, eermoord en eer gerelateerd geweld</b>	<b>7</b>
<b>Vormen van kindermishandeling</b>	<b>8</b>
<b>Lichamelijke mishandeling</b>	<b>8</b>
<b>Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen     (meisjesbesnijdenis)</b>	<b>8</b>
<b>Lijfstraffen op koranscholen</b>	<b>9</b>
<b>Eerwraak/ eermoord en eer gerelateerd geweld op minderjarigen</b>	<b>10</b>
<b>Lichamelijke verwaarlozing</b>	<b>10</b>
<b>Psychische of emotionele mishandeling</b>	<b>11</b>
<b>Beperkingen van de bewegingsvrijheid</b>	<b>12</b>
<b>Uithuwelijken van minderjarigen</b>	<b>12</b>
<b>Verstoting van minderjarigen</b>	<b>12</b>
<b>Seksueel misbruik</b>	<b>13</b>
<b>Kinderen die getuige zijn van gezinsgeweld</b>	<b>14</b>
<b>Kinderen zijn soms getuige van eer gerelateerd geweld of eerwraak</b>	<b>14</b>
<b>Cijfers</b>	<b>15</b>
<b>Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen     (meisjesbesnijdenis)</b>	<b>15</b>
<b>Eerwraak/ eermoord en eer gerelateerd geweld op minderjarigen</b>	<b>15</b>
<b>Uithuwelijken van minderjarigen</b>	<b>16</b>
<b>Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongeren</b>	<b>16</b>
<b>Risicofactoren</b>	<b>18</b>
<b>Risicofactoren die spelen bij bepaalde groepen allochtonen:</b>	<b>18</b>
<b>Denkbeelden over kinderen en over opvoeden</b>	<b>18</b>
<b>Migratiegeschiedenis</b>	<b>19</b>

Vluchtelingengezinnen	19
Ongedocumenteerden	21
Sociaal- economische positie in Nederland	21
Lichamelijke mishandeling	21
Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen (meisjesbesnijdenis)	22
Lijfstraffen op koranscholen	22
Eerwraak/eermoord en eer gerelateerd geweld op minderjarigen	22
Lichamelijke verwaarlozing	24
Psychische of emotionele mishandeling	24
Beperkingen van de bewegingsvrijheid	25
Uithuwelijken van minderjarigen	25
Verstoting van minderjarigen	25
Psychische of emotionele verwaarlozing	25
Seksueel misbruik	25
Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongeren	25
Kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld	28
<b>De gevolgen van kindermishandeling</b>	<b>29</b>
Lichamelijke mishandeling	29
Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen (meisjesbesnijdenis)	29
Psychische of emotionele mishandeling	30
Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongeren	30
<b>Beleid en praktijk inzake voorkoming en bestrijding van kindermishandeling</b>	<b>32</b>
Hulpverlening: aandachtspunten, adviezen en bestaande voorzieningen	32
Aandachtspunten betreffende enkele belangrijke allochtone doelgroepen	35
Werken met tolken	36
Actuele ontwikkelingen en kansen	37
Lichamelijk geweld	38
Eer gerelateerd geweld	38
Meisjesbesnijdenis	42
Lijfstraffen op de koranschool	44
Seksueel misbruik en jeugdprostitutie	44
Incest	44
Jeugdprostitutie	44
Allochtone jongens	46
<b>Literatuur</b>	<b>47</b>

## Probleemschets

Kindermishandeling is een ernstig maatschappelijk probleem dat voortdurende aandacht vraagt. In de eerste plaats vanwege de ernst van de gevolgen voor kinderen.

Kindermishandeling verstoort een gezonde ontwikkeling en leidt vaak tot blijvende schade.

Daarnaast vormt de omvang van het probleem reden voor continue aandacht.

Kindermishandeling in allochtone gezinnen kan soms andere vormen aannemen, en andere oorzaken en gevolgen hebben dan in autochtone gezinnen, en kan daarom in sommige gevallen ook een andere aanpak behoeven. Daarom acht Pharos het van belang specifieke informatie te verspreiden over kindermishandeling in allochtone gezinnen.

Dit kennisdossier over kindermishandeling is opgesteld in samenwerking met het Nederlands Jeugd Instituut (NJI). De kennisdossiers van Pharos en het NJI vullen elkaar aan: voor algemene informatie over kindermishandeling in Nederland kunt u terecht bij het dossier van het NJI op [www.nji.nl](http://www.nji.nl), meer specifieke informatie over kindermishandeling in allochtone gezinnen in Nederland, vindt u hier bij Pharos.

Voor kinderen en jongeren is er een aparte site: [www.kindermishandeling.nl](http://www.kindermishandeling.nl).

## Definities

De volgende definities zijn belangrijk voor het juist interpreteren van de informatie in dit kennisdossier.

### Kindermishandeling

Het definiëren van kindermishandeling is lastig, omdat het een tijd-, plaats, en cultuurgebonden concept is (Baartman, 2006). Het begrip kindermishandeling kent dan ook vele verschillende definities en de definities die er zijn worden steeds aangepast en verscherpt. Voor elk wetenschappelijk onderzoek wordt opnieuw een omschrijving bepaald (Ijzendoorn ea, 2005). In 2005 is de volgende definitie van kindermishandeling vastgelegd in de Wet op de Jeugdzorg: Kindermishandeling is :

*“...elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel” (Wet op de Jeugdzorg, artikel 1, lid m).*

Voor de overzichtelijkheid en werkbaarheid beperken we ons tot bovenstaande definitie, die immers de officiële definitie is waarmee alle hulpverleners in Nederland werken.

#### Toelichting op de definitie van kindermishandeling

In de definitie duidt de term 'ouders' op de biologische ouders, maar ook op stiefouders, adoptiefouders en pleegouders. Door de toevoeging 'andere personen tot wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat' zijn ook anderen in beeld van wie het kind afhankelijk is voor aandacht, bescherming en verzorging. Bijvoorbeeld beroepskrachten die een kind een deel van de tijd onder hun hoede hebben, zoals peuterspeelzaalleidsters, leerkrachten, groepsleiders en sporttrainers. De term 'onvrijheid' geeft aan dat het ook kan gaan om andere bekenden van het kind, zoals familie en bureaus, die hun machtsvervalscht misbruiken. (bron: NJI)

#### Meer dan alleen lichamelijk geweld

Dat kindermishandeling meer omvat dan alleen lichamelijk geweld staat expliciet in de definitie: het gaat om 'elke vorm van voor het kind bedreigende en gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard'. Dat ook verwaarlozing tot kindermishandeling gerekend wordt, blijkt uit de zinsnede 'actief of passief opdringen'. Deze term benadrukt tevens dat het niet noodzakelijk is dat ouders hun kind bewust slecht behandelen. In een aantal gevallen hebben zij geen erg in de schadelijke gevolgen van hun gedrag voor het kind. (bron: NJI)

### Allochtoon

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert de volgende definitie van "allochtoon":

*'iemand die in Nederland woont (en staat ingeschreven) en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren'. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie).' (CBS), 2005).*

Een nadeel van deze definitie van 'allochtoon' is dat hij zeer breed is: heel veel inwoners van Nederland vallen eronder, ook Koningin Beatrix en prins Willem-Alexander zijn volgens deze definitie allochtonen. Het CBS maakt daarom in statistieken onderscheid tussen twee categorieën allochtonen: westers en niet-westers. Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns- Amerika en Azië, met uitzondering van Indonesië en

Japan. Op grond van hun sociaal- economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands- Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin. In Nederland anno 2008 kan ongeveer 11% van de bevolking (1,75 miljoen mensen) worden beschouwd als niet-westerse allochtoon. (CBS, 2008).

Zelfs met het onderscheid tussen westerse en niet-westerse allochtonen, doet het begrip ernstig tekort aan de diversiteit binnen deze groepen. Onder deze definitie valt immers een groot deel van de vluchtelingen, de asielzoekers, maar ook eerste, en tweede generatie economische migranten, die ook weer allen uit verschillende delen van de wereld afkomstig zijn, grote verschillen in sociaal-economische status vertonen, etc. En onder de definitie vallen juist weer niet de in Nederland verblijvende illegalen, omdat die niet staan ingeschreven. In dit Pharos- kennisdossier, besteden wij juist aandacht aan al deze verschillende groepen, die al dan niet aan de CBS- definitie van 'allochtonen' voldoen.

Uiteraard bestaan er veel grote en kleinere verschillen tussen migrantengroepen onderling. Deze verschillen schuilen niet alleen in etniciteit, maar ook in opleidingsniveau, inkomensniveau, verblijfsduur (eerste, tweede of derde generatie), en status (met verblijfsvergunning, genaturaliseerd, of illegaal). Er is echter ook een belangrijke overeenkomst, en dat is het feit dat zij allen migrant of van migrantenafkomst zijn, en als dusdanig tot een minderheidsgroep behoren in de Nederlandse maatschappij. (Deug, 1989: 18).

In 2008 bedroeg het aantal allochtonen in Nederland 3.215.416, ofwel 19,3% van de bevolking. De eerste generatie allochtonen in Nederland is met 38 jaar gemiddeld bijna even oud als het gemiddelde van de totale bevolking. De tweede generatie is gemiddeld 14 jaar. (<http://statline.cbs.nl>). Asielzoekers en vluchtelingen hebben gemiddeld een jonge leeftijd als zij Nederland binnenkomen.

## Vluchteling

Een vluchteling is een persoon die vlucht of gevlucht is uit vrees voor geweld of leven. De meeste vluchtelingen komen uit gebieden met oorlog of dreiging daartoe. (Pharos, 2008).

## Asielzoeker

Een **asielzoeker** is iemand die gevlucht is en stelt dat terugkeer naar het land van herkomst gevaar oplevert voor schending van zijn rechten volgens het Vluchtelingenverdrag van de VN of het EVRM (Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en Fundamentele Vrijheden). Asielzoekers vragen asiel aan in een bepaald land, waar zij denken veiliger te kunnen leven. (Pharos, 2008)

In het dagelijks taalgebruik bestaat verwarring tussen de begrippen *asielzoeker* en *vluchteling*. Strikt genomen kan iedereen die een asielaanvraag heeft ingediend *asielzoeker* worden genoemd, en zijn alleen diegenen als vluchteling aan te merken die erin zijn geslaagd aannemelijk te maken inderdaad te voldoen aan de daarvoor geldende criteria uit art.1A van het vluchtelingenverdrag van de VN (vervolgving op grond van politieke overtuiging, ras of behoren tot een sociale groep). Een asielaanvraag kan worden afgewezen indien de aanvrager niet blijkt te voldoen aan die criteria, maar ook omdat deze gearriveerd is via een ander veilig land, waar dan zijn aanvraag had moeten zijn ingediend en behandeld (*veilig derde land- of land van eerste ontvangst- beginsel*). (Pharos, 2008).

## Ongedocumenteerd of illegaal

Een migrant die onwettig in een land verblijft wordt ook kortweg een illegaal genoemd. Illegalen zelf prefereren doorgaans de term “ongedocumenteerden”, omdat de term “illegaal” zou suggereren dat het om ‘illegalen personen’ gaat, terwijl het slechts gaat om personen die illegaal in een land verblijven. De term “illegalen” wordt echter verreweg het meest gebruikt. Een illegale migrant heeft geen geldige reden om een verblijfsvergunning te verkrijgen. (Pharos, 2008) Volgens de meest recente schattingen wonen er tussen de 75 en 185 duizend illegalen in Nederland. Het gaat daarbij om ruim 88 duizend niet-Europese en ruim 40 duizend Europese illegalen. Het aantal Europese illegalen is sterk gedaald, onder meer vanwege de uitbreiding van de EU. Het betreft een schatting, omdat illegalen vanzelfsprekend niet of nauwelijks geregistreerd zijn. De grootste groep bestaat uit arbeidsmigranten en uitgeprocedeerde asielzoekers. (Engelhard, 2007: 91/2) Sinds de invoering van de koppelingwet in 1998 heeft een illegaal geen recht meer op overheidsvoorzieningen. Op deze uitsluiting worden enkele uitzonderingen gemaakt: illegalen hebben wel recht op rechtsbijstand, illegale kinderen vallen onder de leerplicht, en illegalen hebben recht op medisch noodzakelijke zorg. In de praktijk gaan sommige kinderen echter niet naar school omdat hun ouders bang zijn voor de registratie van de kinderen, zodat ze eventueel door de politie uitgezet kunnen worden. (Engelhard, 2007: 91/3).

## Sociaal Economische Status

In dit kennisdossier zal onder “[risicofactoren](#)” worden gesproken over een lage “Sociaal Economische Status” (SES).

Elke samenleving kent ongelijkheid in de betekenis van verschillen tussen mensen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen meer natuurlijke verschillen (als leeftijd, geslacht, huidskleur en dergelijke) en verschillen die op sociale conventies berusten, zoals bijvoorbeeld op grond van opleiding, beroep of inkomen. Deze tweede categorie wordt ook wel maatschappelijke ongelijkheid, gelaagdheid of stratificatie genoemd. De positie van mensen in de sociale stratificatie noemen we sociaal- economische status (SES). Belangrijke kenmerken die vaak als indicatoren van SES dienen, zijn opleiding, beroep en inkomen (Bron: Van Berkel- van Schaik & Tax, 1990).

## Vrouwelijke Genitale Verminking

In dit kennisdossier zal onder “[Vormen van mishandeling](#)” worden gesproken over Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV). Een term die ook vaak gebruikt wordt is vrouwenbesnijdenis. Als VGV in de kindertijd plaatsvindt (meisjesbesnijdenis) is het een vorm van kindermishandeling.

## Eerwraak, eermoord en eer gerelateerd geweld

In dit kennisdossier zal onder “[Vormen van mishandeling](#)” worden gesproken over eerwraak op minderjarigen. In plaats van eerwraak, wordt vaak de term eermoord gebruikt. Beide termen betekenen hetzelfde:

**Eerwraak of eermoord** is een gewoonterechtelijk fenomeen waarbij een familie of stam de verloren gegane zedelijke eer meent te kunnen herstellen door het plegen van een moord op de veroorzaker van het eerverlies of degene die schuldig bevonden is aan het eerverlies. Deze persoon kan een man of een vrouw zijn. Het gaat daarbij uitsluitend om verlies van de zedelijke eer en wel na een fysieke aantasting daarvan. Het besluit eerwraak te plegen valt alleen als er geen andere oplossing is, zoals een huwelijk. Een man (of vrouw) kan in principe niet op eigen houtje besluiten eerwraak te plegen; het is een kwestie van de hele familie of de stam. De familie of de stam kan de daad ook achteraf billijken. (Ferberda en Van Leiden, 2005)

**Eer gerelateerd geweld** is “elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in reactie op een (dreiging van ) schending van de eer van

een man of vrouw en daarmee van zijn of haar familie waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken.” (Ferwerda en Van Leiden, 2005)

## Vormen van kindermishandeling

In de praktijk komen in een gezin waarin een of meer kinderen mishandeld worden, vaak meerdere vormen tegelijk voor.

### Lichamelijke mishandeling

Lichamelijke mishandeling omvat alle vormen van lichamelijk geweld. Er is sprake van lichamelijke mishandeling als de ouder lichamelijk geweld tegen het kind gebruikt zoals slaan, schoppen, bijten, knijpen, krabben, het toebrengen van brandwonden of laten vallen. (bron: NJI)

Bovenstaande vormen van lichamelijk geweld, komen natuurlijk ook in allochtone gezinnen voor. De aard van het lichamelijke geweld dat sommige Marokkaanse en Turkse ouders tegen hun kinderen toepassen, bestaat uit slaan met de platte hand, slaan met de vuisten (vooral door vaders), duwen, trekken aan haren of kleding, schoppen, maar ook knijpen en bij de nek vastpakken. Slaan met de platte hand vindt geregeld plaats op het gezicht, het slaan met de vuisten meestal op de armen, schouders en rug, maar ook op billen, benen en het hoofd. Ouders gooien ook met voorwerpen die toevallig binnen handbereik zijn, zoals een schoen, een asbak, een lamp, een beker of een afstandsbediening. Om een kind, meestal een zoon, doelbewust goed te straffen wordt ook wel eens geslagen met voorwerpen zoals een stok, een riem, een stofzuiger etc. Evenals de ouders noemen jongeren ‘ongehoorzaamheid’ als reden dat ze geslagen worden. Kinderen moeten voldoen aan de verwachtingen van hun ouders. De mondigheid van de kinderen en daarbij het tegenspreken van de ouders wordt door ouders ervaren als brutaliteit, wat aanleiding is voor lichamelijk geweld. (Yerden, 2008 : 170/173).

Aan lichamelijke mishandeling tussen broers en zussen gaat vaak een vorm van psychische mishandeling vooraf. Vaak geven kinderen als verklaring voor fysiek geweld tegen een broertje of zusje, dat de ander “irritant” deed. In veel gevallen wisselen dader en slachtoffer van dit soort geweld regelmatig van rol. De verdeling van huishoudelijke taken is niet alleen een bron van conflicten tussen moeder en dochters, maar ook tussen broers en zussen. Sommige Marokkaanse en Turkse meisjes gebruiken geweld tegen een broertje of zusje vanwege de ongelijke verdeling van de huishoudelijke taken. Ook verborgen relaties van zussen met een vriendje vormen tussen kinderen nogal eens een bron van ruzie of geweldpleging. Sommige kinderen hebben achteraf spijt van lichamelijk geweld tegen een broer of zus, maar de meesten vindt dat de ander het verdiend had, of dat ‘het er nu eenmaal bij hoort’, en dat het ook effectief is. (Yerden, 2008 : 220/223).

Er bestaan ook vormen van lichamelijke mishandeling die bijna uitsluitend bij bepaalde groepen allochtonen voorkomen:

### Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen (meisjesbesnijdenis)

Meisjesbesnijdenis is een gebruik waarbij de clitoris (deels) wordt besneden of verwijderd. Het komt voor in Afrikaanse landen rond de Sahara en in migrantengemeenschappen uit deze regio. De World Health Organization (WHO) definieert vier vormen:

1. Verwijdering van de voorhuid van de clitoris, met of zonder gedeeltelijke of volledige verwijdering van de clitoris.
2. Verwijdering van de clitoris met gedeeltelijke of volledige verwijdering van de kleine

schaamlippen.

3. Verwijdering van de clitoris en van de uitwendige genitalia en hechten/vernauwen van de ingang van de vagina (infibulatie of faraonische besnijdenis). Na aaneenhechting van de resterende schaamlippen blijft een zeer kleine opening over voor menstruatiebloed en urine. Van infibulatie zijn meerdere varianten mogelijk; bij Somalische vrouwen komt deze vorm het meest voor.

4. Overige (meng)vormen, zoals prikken, piercen en/of snijden in clitoris en/of schaamlippen, aanbrengen van brandwonden, inbrengen van bijtende stoffen of kruiden in de vagina.

Vaak wordt de term 'sunna' gebruikt. Dit zou staan voor een milde vorm van meisjesbesnijdenis, zoals de hierboven genoemde eerste vorm. In de praktijk blijkt sunna echter een verzamelbegrip te zijn. Hulpverleners wordt daarom aangeraden door te vragen, bijvoorbeeld aan de hand van afbeeldingen.

Daarnaast worden in verband met meisjesbesnijdenis de termen defibulatie en herinfibulatie gebruikt. Defibulatie is het vergroten van de opening of het opheffen van de obstructie, meestal vóór het huwelijk of een bevalling. Herinfibulatie is het opnieuw hechten van de resterende delen van de schaamlippen, onder meer na een bevalling.

(<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/meisjesbesnijdenis>)

Ouders laten de besnijdenis uitvoeren om het meisje te beschermen en om haar toekomst veilig te stellen. Het besnijden bepaalt mede de vrouwelijke identiteit van het meisje. Dit heeft te maken met opvattingen, waarden en normen rond zaken als maagdelijkheid, kuisheid en reinheid. Veel meisjes en vrouwen zien de ingreep als iets vanzelfsprekends: het hoort erbij, iedereen is immers besneden. Vaak zijn ze opgelucht en trots als het voorbij is. De pijn hoort bij het leven van een vrouw, zoals ook de pijn bij een bevalling. Er worden onder meer de volgende redenen gegeven:

Het beschermt de maagdelijkheid van het meisje.

Het vergroot haar huwelijkskansen.

Het geeft haar status in de gemeenschap (het omgekeerde geldt nog sterker: een onbesneden meisje loopt het risico uitgestoten te worden).

Een geïnfibuleerde vrouw is mooier.

Het is een teken van een goede opvoeding.

Het zou een islamitisch voorschrift voor reinheid zijn

(<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/meisjesbesnijdenis>)

De herkomst van meisjesbesnijdenis is niet duidelijk. Als traditie wordt ze vaak gekoppeld aan de islam, maar in de koran komt ze niet aan de orde. Bovendien zijn er ook christelijke volken die meisjesbesnijdenis toepassen. Waarschijnlijk is het een pre-christelijk, pre-islamitisch gebruik dat in sommige gebieden later verweven is geraakt met het geloof. Hoewel de mensen die meisjesbesnijdenis toepassen, overwegend moslim zijn, betekent dit in het geheel niet dat het een gebruik van alle moslims is.

(<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/meisjesbesnijdenis>)

## **Lijfstraffen op koranscholen**

Minister Ella Vogelaar (integratie) wil een onderzoek laten instellen naar wanpraktijken bij islamitisch godsdienstonderwijs in moskeeën. Dit onderzoek zou gericht moeten zijn op zowel strafrechtelijke aspecten, omdat kinderen mogelijk lijfstraffen krijgen, als op de vraag of docenten kinderen anti- westers indoctrineren. De bewindsvrouw neemt het op voor de bekritiseerde Marcouch, die vanwege de wanpraktijken in moskeeën, een pleidooi heeft gehouden het islamitisch godsdienstonderwijs op openbare scholen onder te brengen. Volgens haar partijgenoot worden er in het islamitisch weekendonderwijs op grote schaal kinderen geslagen of op andere manieren mishandeld.

Alleen al in zijn stadsdeel Slotervaart volgen honderden kinderen in het weekeinde in achterafzaaltjes les in de Koran en Arabisch. Volgens hem wordt de kinderen een afkeer van de westerse maatschappij aangeleerd. Over het onderzoek naar de wanpraktijken in moskeeën, zegt Vogelaar. „Lijfstraffen mogen niet in Nederland. We kijken al naar haat zaaiende predikers die tegen de integratie zijn. We moeten zien of dat ook in het godsdienstonderwijs in de moskeeën gebeurt.”

["Onderzoek naar lijfstraffen"](#) (artikel in Trouw)

## **Eerwraak/ eermoord en eer gerelateerd geweld op minderjarigen**

In Nederland worden eermoorden (of eerwraak) geassocieerd met bepaalde kringen binnen de Turkse gemeenschap, maar eermoorden komen wereldwijd voor. In Zuid-Europese landen als Italië, Spanje en Griekenland en ook in de Balkan waren eermoorden tot in de tweede helft van de vorige eeuw een volstrekt geaccepteerd verschijnsel. Nu komt het niet vaak meer voor, maar nog wel af en toe, zoals in Griekenland. In Kosovo neemt het aantal eermoorden momenteel toe. (Zee, 2006 : 18). In Nederland werd de risicogroep groter, toen vluchtelingen uit Afghanistan, Iran, Kosovo, en Irak naar Nederland kwamen. (Zee, 2006, 64)

Eerwraak is een ritueel waarbij degene die de ongeschreven kuisheidsregels overtreedt, wordt gedood, waarna de pleger zich aangeeft bij de politie. Pas dan is zijn eer gezuiverd. In eerste instantie worden meestal pogingen gedaan om de eer te zuiveren zonder bloedvergieten. Eerwraak is een uiterste wraakmiddel (Van Eck, 2001). Eerwraak is een complex fenomeen dat zich niet gemakkelijk laat duiden. Het komt in zoveel verschillende landen in zoveel verschillende vormen voor, dat het lastig is een checklist op te stellen met kenmerken waaraan een moord onvoorwaardelijk moet voldoen, wil er sprake zijn van een eermoord. (Zee : 2006, 14)

Omdat in Nederland de straffen voor eermoorden meestal zwaar uitvallen, zijn er ook daders die in het diepste geheim opereren. Ook wordt wel eens een minderjarige jongen aangewezen om de moord ten uitvoer te brengen omdat hij kans maakt op een mildere berechting. (Zee, 2006: 120/121)

Een van de grootste misverstanden is dat eerwraak een typisch islamitisch fenomeen zou zijn. Het komt ook voor onder christenen, joden, en hindoes. De profeet Mohammed maakte juist een einde aan eigenrichting (wat eermoorden in feite zijn). De Koran staat gelovigen niet toe het recht in eigen hand te nemen en het vermoorden van medegelovigen is expliciet verboden. Wanneer iemand de kuisheidswetten overtreedt, moet hij/zij worden gestraft, maar dan wel door een officiële instelling. (Zee, 2006, 41) Het misverstand dat eerwraak een islamitisch fenomeen zou zijn, is erg hardnekkig, net zoals de neiging om de juiste proporties van het probleem uit het oog te verliezen. Eermoorden vormen schokkend nieuws dat veel aandacht trekt. Maar in werkelijkheid wordt maar een heel klein percentage vrouwen en een nog kleiner percentage mannen slachtoffer van een eermoord. Onnoemelijk veel groter is het verborgen leed onder migrantenvrouwen die door de eermoraal ernstig worden beperkt in hun bewegingsvrijheid en te lijden hebben onder andere vormen van eer gerelateerd geweld, zoals gedwongen uithuwelijking, bedreiging, mishandeling, sociaal isolement en verstoting. (Zee : 2006, 14)

## **Lichamelijke verwaarlozing**

Verwaarlozing is een passieve vorm van kindermishandeling: verwaarlozing gaat over het achterwege blijven van zorg en verzorging, het structureel nalaten de basisbehoeften van kinderen te vervullen. Bij lichamelijke verwaarlozing komen ouders/opvoeders langdurig onvoldoende tegemoet aan de lichamelijke basisbehoeften van het kind. Het gaat dan bijvoorbeeld om structureel te weinig, slechte of onregelmatige voeding, onvoldoende bescherming tegen kou, onvoldoende veilige exploratiemogelijkheden en onvoldoende

medische zorg. Het kind krijgt kortom niet de zorg en verzorging waar het gezien zijn leeftijd behoefte aan en recht op heeft. (bron: NJI)

Ons zijn geen specifieke vormen van lichamelijke verwaarlozing bekend die in specifieke groepen allochtone gezinnen vaker zouden voorkomen.

### **Psychische of emotionele mishandeling**

Psychische of emotionele mishandeling betreft gedrag en houding van ouders waaruit afwijzing en vijandigheid naar het kind blijkt: de ouder scheldt het kind regelmatig uit, laat het herhaaldelijk horen dat hij niet gewenst is of maakt het kind opzettelijk bang. Het kan ook gaan om denigrerende uitlatingen over het kind tegenover anderen, waar het kind zelf bij is. (bron: NJI)

Bovenstaande vormen van psychische of emotionele mishandeling komen ook in allochtone gezinnen voor. Voor wat betreft Marokkaanse en Turkse ouders, kunnen we een driedeling maken tussen :

- machtsuitoefening : de ouder zetten het kind onder druk om het te laten gehoorzamen; bijvoorbeeld schreeuwen, boos worden, dreigen met straf ;
- straffen : terechtwijzen, privileges onthouden, isoleren, en uiteindelijke : fysiek straffen,
- negeren/liefdesonthouding : het kind negeren, afwijzen,

Volgens de meeste Marokkaanse en Turkse kinderen die slachtoffer zijn van dit psychische geweld, gebruiken de ouders psychisch geweld om te voorkomen dat de kinderen slecht gedrag aanleren en het verkeerde pad opgaan. Dit begrip voor het handelen van de ouders neemt niet weg dat sommige van deze kinderen het psychische geweld als heel zwaar ervaren. (Yerden, 2008 : 188/193)

Psychische geweld tussen broers en zussen bestaat in Turkse en Marokkaanse gezinnen voornamelijk uit schreeuwen, schelden, dreigen spullen van de ander af te pakken en/of stuk te maken, of dreigen onacceptabel gedrag van de ander te zullen doorvertellen aan de ouders, of dreigen lichamenlijk geweld te zullen gebruiken. Over het algemeen zijn de broers en zussen niet alleen slachtoffer of dader van psychisch geweld jegens elkaar, maar zowel slachtoffer als dader (Yerden, 226/230).

Maar er bestaan ook vormen van psychische of emotionele mishandeling die bijna uitsluitend bij bepaalde groepen allochtone voorkomen. Meer dan bij lichamelijke geweldpleging blijken culturele factoren en de sociale omgeving een rol te spelen in psychische of emotionele mishandeling. (Yerden, 2008):

Eer gerelateerd geweld is in Nederland niet alleen een zaak van Turken, Afghanen, Iraniërs, Irakezen, Pakistanen en Kosovaren maar ook van bevolkingsgroepen bij wie het niet vaak tot een eermoord komt: Marokkanen en Surinaamse Hindoestanen. Het gebeurt zelden dat zij overgaan tot het plegen van een moord wanneer hun familie-eer geschonden is, maar het gebruik van geweld komt wel regelmatig voor. Bij Hindoestanen eindigen eerkwesties vaak in zelfmoord of een poging daartoe. (Zee, 2006: 67). Meisjes kunnen psychisch dusdanig worden mishandeld dat ze zelf tot de conclusie komen dat zij de schandvlek moeten uitwissen die zij voor hun familie vormen. Het aantal zelfmoordgevallen onder Hindoestanen is zodoende opvallend groot. Uit een onderzoek van de Haagse GGD over de jaren 2000-2004 bleek bijvoorbeeld dat jonge Hindoestaans Surinaamse vrouwen twee keer zo vaak een zelfmoordpoging deden als jonge Nederlandse vrouwen. De meest rigoureuze Marokkaanse oplossing voor een eerschending is verstoting. Een andere oplossing is het, soms onder valse voorwendselen, terugsturen van een meisje naar Marokko, waar haar mogelijk uithuwelijking wacht. (Zee, 2006: 72/3) In Nederland is de Marokkaanse gemeenschap minder hecht dan de Turkse. Marokkanen uit dezelfde streek hebben minder

sterk de neiging zich in Nederland ook in dezelfde regio te vestigen dan Turken. De sociale controle is daardoor wat minder effectief. (Zee, 2006: 67/74)

### **Beperkingen van de bewegingsvrijheid**

Veel Turkse en Marokkaanse meisjes voelen zich in verschillende opzichten gediscrimineerd ten opzichte van hun broers. Zij zijn niet alleen ontevreden over de oneerlijke verdeling van de huishoudelijke taken, maar voelen zich ook achtergesteld in hun bewegingsvrijheid. (Yerden, 2008: 193/4)

In veel traditionele migrantengezinnen staan meisjes helemaal onderaan de familiehiërarchie. Om te voorkomen dat hun dochter vroegtijdig haar maagdelijkheid verliest, beperken de ouders haar bewegingsvrijheid. Soms gaan die beperkingen heel ver en is het wereldje waarbinnen meisjes zich kunnen bewegen erg klein. De opvoeding van meisjes verschilt ingrijpend van die van hun broers, die vrij zijn om te gaan en te staan waar ze willen en op seksueel gebied vrijuit mogen experimenteren. Uitermate conservatieve migrantenvaders zullen zelfs hun dochters thuishouden van school (Zee, 2006: 94/5). Dat meisjes naar school moeten, voelen sommige Marokkaanse en Turkse ouders als een bedreiging (van hun machtspositie). Zij gaan ertoe over het doen en laten van hun dochters te controleren, zelfs tot het hen van school halen toe. (Yerden, 2008: 196).

### **Uithuwelijken van minderjarigen**

Het uithuwelijken van minderjarige meisjes is een vorm van psychische/emotionele mishandeling die bij sommige groepen allochtonen voorkomt. (Pharos, 2006). Hoe vaak het voorkomt dat meisjes gedwongen worden te trouwen, is niet bekend. Het is heel moeilijk de grens tussen een gedwongen huwelijk en een gearrangeerd huwelijk te trekken. Soms wordt een meisje niet letterlijk gedwongen met de huwelijkspartner te trouwen die haar ouders hebben uitgekozen, maar voelt ze zich daartoe wel verplicht uit loyaliteit of staat ze dusdanig onder druk dat ze geen bezwaar durft te maken. De druk om akkoord te gaan, is overigens niet alleen groot voor meisjes. Jongens uit traditionele gezinnen hebben net zo goed te maken met uithuwelijking en als zij weigeren, kan dit ook tot eer gerelateerd geweld leiden. In gezinnen waar uithuwelijking normaal is zullen ouders soms geneigd naar de wensen van hun kinderen te luisteren als die alsnog zelf met een huwelijkspartner aankomen die de goedkeuring van de familie kan wegdragen. Maar er zijn ook ouders die koste wat het kost hun kinderen willen laten trouwen met de partner die zij hebben uitgekozen. Wanneer hun kind weigert, volgen mishandelingen, huisarrest, bedreigingen of gedwongen terugkeer naar het land van herkomst. Als de dochter of zoon zich blijft verzetten en bijvoorbeeld wegloupt van huis, kan een familie zelfs besluiten een eermoord te plegen (Zee, 2006: 104/6).

### **Verstoting van minderjarigen**

Verstoting van minderjarige kinderen komt ook bij sommige allochtone groepen voor, meestal in relatie met gekwetste eer of een geschonden aanzien. (Pharos, 2006) Onder risico's zullen wij hierop dieper ingaan.

### **Psychische of emotionele verwaarlozing**

Verwaarlozing is een passieve vorm van kindermishandeling: verwaarlozing gaat over het achterwege blijven van zorg en verzorging, het structureel nalaten de basisbehoeften van kinderen te vervullen. Van psychische verwaarlozing is sprake wanneer een kind systematisch geen aandacht of genegenheid krijgt. Psychische verwaarlozing begint vaak al

vanaf de eerste levensjaren. De ouder is in emotioneel opzicht niet beschikbaar en negeert het huilen en andere signalen van onrust, onvrede, vragen om hulp, aandacht, warmte en geruststelling. Ondanks de spontane initiatieven van de baby om wel te communiceren. Maar ook oudere kinderen worden aan hun lot overgelaten, genegeerd, opgesloten of op een andere wijze in de steek gelaten. Het lijkt alsof het kind er niet is. De relatie tussen ouder en kind kenmerkt zich door liefdeloosheid en afwijzing. (bron: NJI)

Ons zijn geen specifieke vormen van psychische of emotionele verwaarlozing bekend die in specifieke groepen allochtone gezinnen vaker zouden voorkomen.

## **Seksueel misbruik**

Onder seksueel misbruik vallen alle opgedrongen seksuele aanrakingen van een volwassene bij een kind. Het kind kan die door het lichamelijke of relationele overwicht, de emotionele druk, of door dwang en geweld niet weigeren. (bron: NJI)

### Kinderprostitutie

Wanneer minderjarigen worden gedwongen om tegen betaling seks te hebben, spreken we van kinderprostitutie. Het komt voor dat gezinsleden een kind dwingen tot prostitutie. Maar ook dwang van buitenaf is mogelijk, bijvoorbeeld op het moment dat een jongere is weggelopen. Maar ook als een jongere nog thuis woont, kan het buitenshuis tot prostitutie worden aangezet. (bron: Defence for Children)

### Loverboys

De prostitutie van adolescente meisjes neemt toe in Nederland. De laatste jaren gebeurt dit in toenemende mate onder dwang van zogenaamde 'loverboys': jongens die meisjes eerst verwennen met aandacht en cadeaus, maar uiteindelijk de gegroeide vertrouwensband misbruiken om hen te dwingen tot prostitutie (Van Dijke en anderen 2006).

### Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongens en meisjes

Seksueel misbruik komt al voor bij jongens vanaf de leeftijd van 10 tot 12 jaar. Het gaat hierbij om extra-familiaal misbruik en misbruik door pedoseksuelen. Bij jongens vanaf 12 tot 18 jaar is tevens sprake van geweld wegens seksuele voorkeur en prostitutie. De meeste autochtone en allochtone jongens zijn misbruikt door niet-verwante plegers, meestal pedoseksuele mannen van middelbare leeftijd die in de nabije omgeving van de slachtoffers wonen. In het onderzoek van Van Horn et al is een bevestiging gevonden voor bevindingen uit eerder onderzoek dat factoren die de kans op seksueel misbruik vergroten voor allochtone jongens niet anders zijn dan voor autochtone jongens. De gevoeligheid voor de aandacht, vleierijen, en materiële en/of financiële beloningen van de pleger vergroten de kans op seksueel misbruik. Bovendien speelt ook de psychische druk van vriendjes een rol in het toelaten en/of uitvoeren van seksuele handelingen. Met betrekking tot de aard van het misbruik zijn de, in dit onderzoek, gevonden verschillen tussen autochtone en allochtone jongens niet of nauwelijks significant. (Kooistra, 2006: 6)

Toch zijn volgens Kooistra (2006: 4) Marokkaanse jongens oververtegenwoordigd als slachtoffer van seksueel misbruik door pedoseksuelen en prostitutie. Dit doordat zij vaker dan andere allochtone jongens zonder toezicht op straat rondhangen. Maar ook omdat zij goed 'in de markt' liggen. In een onderzoek van het NISSO (Venicz en Vanwesenbeeck 1998) en een rapport van ECPAT (2003) worden nog andere groepen slachtoffers genoemd: meisjes die als alleenstaande minderjarige asielzoeker in Nederland verblijven, jongeren uit voornamelijk Oost Europa die via mensenhandel in Nederland zijn gekomen en zwerfjongeren die seksuele contacten moeten gebruiken om aan geld of onderdak te komen.

### **Kinderen die getuige zijn van gezinsgeweld**

De laatste jaren is er toenemende aandacht voor kinderen die getuige zijn van geweld in het gezin. Die situaties kunnen ook schade bij het kind tot gevolg hebben. Het meest is bekend over kinderen die getuige zijn van partnergeweld, in het bijzonder van vrouwenmishandeling in heteroseksuele relaties. Bijnaar schatting 30% tot 70% van de gevallen van vrouwenmishandeling worden ook de kinderen mishandeld. Naast vrouwenmishandeling valt ook mannenmishandeling en mishandeling in homorelaties onder partnergeweld. Daarnaast kan in gezinnen sprake zijn van geweld tussen broers en zussen en van oudermishandeling, wat wil zeggen dat kinderen gewelddadig zijn ten opzichte van hun ouders. Vergeleken met de gegevens over kinderen die geweld van hun vader tegen hun moeder aanschouwen, is er weinig bekend over de mate waarin zij getuige zijn van overige vormen van geweld. (bron: NJI)

### **Specifieke vormen die alleen bij sommige groepen allochtonen voorkomen:**

#### **Kinderen zijn soms getuige van eer gerelateerd geweld of eerwraak**

Er is een wezenlijk verschil tussen eer gerelateerd geweld en andere vormen van geweld waar kinderen getuigen van kunnen zijn. Eer gerelateerd geweld en eerwraak worden namelijk door families bewust in scène gezet, en ook goedgekeurd. Zo kan het gebeuren dat een kind getuige is van eerwraak op zijn moeder, en vervolgens verder wordt opgevoed door de grootouders van vaderskant die het brein vormden achter de moord op zijn moeder. (Zee, 2006: 112).

## Cijfers

Van veel specifieke vormen van kindermishandeling ontbreken precieze cijfers.

### **Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen (meisjesbesnijdenis)**

Meisjesbesnijdenis treft meer dan 80 miljoen meisjes en vrouwen in de wereld. Het komt voor in 20 Afrikaanse landen en bij bevolkingsgroepen in een aantal landen in het Nabije Oosten en in Azië. In Somalië, Djibouti, Noord-Soedan en Mali worden bijna alle meisjes besneden en wordt veelal de meest ingrijpende vorm - infibulatie - toegepast. Besnijdenis vindt meestal plaats bij jonge meisjes, de exacte leeftijd verschilt per land. Bij Somalische meisjes ligt de leeftijd tussen de 6 en 10 jaar, in ieder geval vóór de eerste menstruatie. De ingreep vindt vaak plaats tijdens schoolvakanties, zodat de meisjes kunnen herstellen. Over het uitvoeren van meisjesbesnijdenis in Nederland bestaan geen harde gegevens. Het is een publiek geheim dat families meisjes naar het buitenland sturen om de ingreep daar te laten uitvoeren.

Naar schatting zijn in Nederland 14.000 meisjes die risico lopen om besneden te worden, maar er heeft geen onderzoek plaatsgevonden of dit daadwerkelijk nog gebeurt. Wel zijn er schattingen gemaakt dat het om 50 meisjes per jaar zou kunnen gaan.

### **Eerwraak/ eermoord en eer gerelateerd geweld op minderjarigen**

In 2003 werd het aantal slachtoffers van eermoorden in Nederland geschat op twintig per jaar. (Zee, 2006: 57) Het gaat hier niet alleen om minderjarigen. De meeste eermoorden spelen zich af onder mensen wier wortels in Turkije liggen. Van de zaken die de politie tijdens het proefproject behandelde, ging het bij 43 procent om mensen met een Turkse achtergrond. Het zou een vergissing zijn om hieruit te concluderen dat Turken vaker eermoorden plegen dan bijvoorbeeld Afghanen of Irakezen. Turken vormen nu eenmaal de grootste migranten groep in Nederland. (Zee, 2006: 93)

Volgens de politie Haaglanden vormen mannen bijna de helft van het aantal dodelijke slachtoffers in eierzaken. Vrouwen zijn vaker dan mannen slachtoffer van eer gerelateerd geweld dat geen dodelijke afloop kent. (Zee, 2006: 114/5)

Volgens antropoloog Yerden van de Universiteit van Amsterdam is het gevaar van eer gerelateerd geweld bij Turken en Marokkanen sinds 2001 afgenomen: „Het is een hype. Er wordt van een mug een olifant gemaakt.” Hij doet ruim vijftien jaar onderzoek naar eerwraak. Zijn eerdere waarschuwingen aan politie en politiek, toen eerwraak toenam, werden in de wind geslagen. Nu hij zegt dat het ergste leed geleden is, vindt hij opnieuw geen gehoor. De rolverdeling in Turkse huishoudens verandert, zegt Yerden. „Turkse vrouwen van de tweede generatie hebben thuis dingen gezien, maar ze hebben in de Nederlandse samenleving ook leren discussiëren en een eigen mening leren vormen.” De emancipatie is begonnen. Turkse meiden gaan tijdens hun studie op kamers, of samenwonen. „De vrouwen van de eerste generatie dachten: mijn lichaam is van mijn man. De tweede generatie zegt: mijn lichaam is van mij. Het is geen vrijheid blijheid, maar het schuift op. De helft van de Turkse meisjes is geen maagd meer als ze trouwt.” Als de kuisheid in het geding is, de eer van de familie op het spel staat, zou je een flinke toename van eergeerelateerd geweld verwachten. Maar die is er niet, ziet Yerden. „Ouders weten het, er wordt geroddeld in het theehuis en bij de moskee. Maar er wordt steeds minder gecorrigeerd, omdat de druk binnen de gemeenschap afneemt. Alle families hebben ermee te maken. De mentaliteit van de man is ook veranderd. Vaders en zonen pakken niet zomaar een mes of pistool om dochters af te maken. Eerwraak is bijna achterhaald. Het was vooral een probleem van de jaren tachtig en negentig. Nu is het alleen

nog puur politieke paniek.” ['Eerwraak is al bijna weer achterhaald'](#) (Artikel Trouw)

## **Uithuwelijken van minderjarigen**

Hoe vaak het voorkomt dat meisjes gedwongen worden te trouwen, is niet bekend.

## **Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongeren**

Eén op de vijf meisjes heeft wel eens gedwongen seks gehad. Waarbij het vooral gaat om meisjes met een vmbo-opleiding, waaronder Surinaamse en Antilliaanse meisjes. Uit het onderzoek van Diepenmaat et al. (2006) blijkt dat vooral Turkse (17.1 procent), Marokkaanse (10.4 procent) en Surinaamse/Antilliaanse (7.4 procent) jongens een relatief groot risico lopen op een ongewenste seksuele ervaring. Ter vergelijking, voor Nederlandse jongens is de kans 2.2 procent, voor Marokkaanse en Turkse meisjes is de kans respectievelijk 2.7 procent en 2.3 procent, voor Nederlandse meisjes is de kans 6.9 procent. Marokkaanse en Turkse jongens zijn relatief vaak slachtoffer van seksuele dwang én hebben relatief vaak wel eens iemand gedwongen tot seksuele handelingen. Surinaamse en Antilliaanse meisjes worden volgens De Graaf et al. (2005) relatief vaker gedwongen tot seksuele handelingen, maar dit verschil met andere groepen meisjes is volgens de onderzoekers volledig toe te schrijven aan het relatief lager opleidingsniveau. Het onderzoek Seksuele Gezondheid in Nederland (Bakker, 2006) geeft statistische kenmerken van plegers, gebaseerd op informatie die verstrekt is door slachtoffers. Hetzelfde onderzoek bevat ook gegevens over plegers die zelf aangaven ooit iemand gedwongen te hebben tot iets seksueels. Van de mannen van Nederlandse afkomst rapporteert 3,8 procent ooit wel eens iemand gedwongen te hebben tot seksueel gedrag, tegen 10.6 procent van de mannen van Surinaams/Antilliaanse afkomst, 8,2 procent van de mannen van Turkse of Marokkaanse afkomst en 8,2 procent van de mannen afkomstig uit Indonesië. Hierbij moet opgemerkt worden dat het in het onderzoek om kleine aantallen gaat. ('Seksueel misbruik: cijfers en feiten' MOVISIE)

Uit een studie van het NISSO in 1998 over (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes; kwam een voorzichtige schatting van 1500 à 2000 minderjarige meisjes die zeker of vermoedelijk in de prostitutie werkzaam zijn of geweest. Van deze meisjes is waarschijnlijk tweederde van niet-westers allochtone afkomst. De tweede grote groep meisjes is van Marokkaanse afkomst. Uit Nigeria vervolgens, is ruim 8% afkomstig en uit verschillende (andere) Afrikaanse landen in totaal ruim 12%. Bijna 9% van de meisjes is afkomstig uit de verschillende Oost-Europese landen. Van de allochtone meisjes is 39% recent geïmmigreerd. Van de recent geïmmigreerden is 63% voor of na hun tewerkstelling in de prostitutie als AMA (alleenstaande minderjarige asielzoeker) in de asielprocedure gekomen. Dit betreft voornamelijk Chinese, Nigeriaanse en andere West-Afrikaanse meisjes. Marokkaanse meisjes lijken tien keer vaker in de jeugdprostitutie vertegenwoordigd te zijn dan in de algehele bevolkingsgroep van die leeftijd en sekse. Surinaamse meisjes lijken ongeveer drie maal zo sterk vertegenwoordigd in de jeugdprostitutie als in de algehele bevolking. Min of meer hetzelfde geldt voor Turkse meisjes. Allochtone minderjarige prostituees zijn een relatief nieuw verschijnsel. De maffia lijkt bij de instroom van 'nieuwe nationaliteiten' een belangrijke rol te spelen. (Venics ea, 1998, 25/30).

Het meest recente onderzoek spreekt van 1 op de 10 jongens van Marokkaanse en Turkse achtergrond als slachtoffer van seksuele dwang. Waarschijnlijk is er sprake van onderrapportage. Allochtone jongens doen zelden aangifte, en als er wel meldingen zijn, worden deze niet omgezet in aangiften. Ook wordt er bij de politie niet geregistreerd op etniciteit. (Kooistra, 2006: 4)

Op grond van de informatie van de politie en hulpverleners kan worden geconcludeerd dat het niet eenvoudig is om een schatting te maken van de omvang van prostitutie van minderjarige allochtone jongens. Belangrijkste factoren die hierin een rol spelen zijn het

taboe op homoseksuele contacten, het wantrouwen van de jongens ten opzichte van instellingen en de toename in het gebruik van internet en mobiele telefoons voor het leggen van contacten met klanten. Eén van de in publicaties meest beschreven groepen zijn de Marokkaanse jongens. Volgens de laatst bekende telling, verricht in 1994, zouden zich minimaal 3.000 jongens op jaarbasis in het prostitutiecircuit begeven. (Kooistra, 2006: 10)

# Risicofactoren

## Risicofactoren die spelen bij bepaalde groepen allochtonen:

### *Denkbeelden over kinderen en over opvoeden*

Volgens het onderzoek van Yerden onder Turkse en Marokkaanse families waar kindermishandeling plaatsvindt, houden de meest voorkomende redenen voor het gebruik van lichamelijk geweld verband met de wens van de ouders om een goede opvoeding aan de kinderen te geven. Belangrijke aspecten van de opvoeding zijn gehoorzaamheid, loyaliteit, en respect van kinderen ten opzichte van de ouders. Wanneer kinderen zich hier niet aan houden, wordt soms lichamelijk geweld gebruikt. Voor een goede opvoeding is gezag van ouders belangrijk; bij de vader manifesteert zich dit in een autoritaire houding ten aanzien van de kinderen. Overtreding van kuisheidsregels, het behoud van maagdelijkheid, kledingsvoorschriften en het gebruik van make-up zijn voor sommige ouders redenen om met lichamelijk geweld op te treden, met name tegen dochters. De angst van ouders voor slechte invloeden van buiten speelt een rol bij het gebruiken van lichamelijk geweld. De ouders zijn bang dat hun kinderen het criminele pad opgaan door diefstal en drugsgebruik, omgaan met slechte vrienden en beïnvloeding door het internet. Thuis Nederlands spreken en de omgang met vrienden uit andere etnische groeperingen is volgens enkele jongeren een reden voor de ouders om lichamelijk geweld te gebruiken. Eén Marokkaanse jongen uit het onderzoek is slachtoffer van lichamelijk geweld na het uitkomen voor zijn homoseksuele geaardheid. (Yerden, 2008 : 231/2)

Het merendeel van alle geïnterviewde Marokkaanse en Turkse ouders uit het onderzoek van Yerden vindt lichamelijk geweld geoorloofd wanneer hun kinderen zich niet correct gedragen of niet gehoorzamen. Als ouders en opvoeders zijn zij verantwoordelijk voor hun kinderen. De ouders zeggen dat ze het goed bedoelen met hun kinderen en het is belangrijk dat de kinderen goed opgevoed worden. Ook als het gaat om psychisch geweld zijn de meeste geïnterviewde ouders van mening dat hun kinderen beter luisteren als ze een beetje onder druk staan. (Yerden, 2008: 88/9) Vaak wordt ook geweld gebruikt omdat ouders zich machteloos voelen, en niet weten hoe zij anders zouden moeten reageren dan met lichamelijk of psychisch geweld. (Yerden, 2008 : 233)

Turkse respondenten in een onderzoek van Metin ea stellen dat geweld in de Turkse cultuur ingebakken zit: "Moeders dreigen vaak met de vader om de kinderen in het gareel te krijgen. Vader wordt als boeman gezien. Ouders laten niet hun liefde voor hun kinderen zien. Moeders zeggen nooit 'ik hou van je.'. En vaders kunnen al helemaal niet hun liefde tonen of verwoorden." (Metin ea, 2006: 102)

### *Kindfactoren*

Gehandicapte kinderen lijken in sommige allochtone gezinnen een extra groot risico te lopen. Gehandicapte kinderen kunnen als een straf van Allah voor zondig gedrag beschouwd worden. Gevoelens van schande en schaamte hierover kunnen op het kind worden afgereageerd. Bovendien wordt door sommige allochtone ouders een handicap niet altijd als zodanig gezien. Met name bij licht verstandelijk gehandicapte kinderen wordt er dan gedacht dat ze lui en onwillig zijn. (Zandijk ea, 1996: 28)

### *Migratiegeschiedenis*

Veel mensen uit allochtone groepen ervaren migratie naar Nederland als een breuk in hun persoonlijke ontwikkeling. Vaak trekken migranten zich terug in geïsoleerde gemeenschappen. Er is sprake van een breuk in de historische continuïteit van migranten, en dit veroorzaakt een aantal spanningsvelden: Nederland is geen referentiekader, maar ook het eigen land en de eigen cultuur zijn dat niet. De meegebrachte waarden en normen van allochtone groepen hebben hun functie in de loop van de tijd verloren, zowel in Nederland als in de landen van herkomst. De kinderen ondervinden hier het meeste last van. Migratie heeft veel onzekerheid met zich meegebracht. Veel mannen en vrouwen hebben zich lange tijd niet als lid van deze samenleving beschouwd. Dat komt voor een deel door de opstelling van de Nederlandse samenleving. Het ideaal van de multiculturele samenleving is geen praktijk geworden. In plaats daarvan is een wederzijdse negatieve, en soms zelfs vijandige, beeldvorming ontstaan. De combinatie met een slechte economische positie en de geïsoleerde, in zichzelf gekeerde gemeenschapsvorming, maken het lastig om de bestaande waarden en normen te herkaderen. (Metin ea, 2006: 48/61)

Veel Turkse respondenten in het onderzoek van Metin ea relateren huiselijk geweld aan migratie. In gezinnen waarin de man of de vrouw trouwt vanuit het land van herkomst ('import'), komt volgens hen veel geweld voor. De man is in dat geval sterk afhankelijk van de vrouw, of andersom, en er is vaak sprake van botsende normen en waarden. (Metin ea, 2006: 128)

Marokkaanse respondenten in het onderzoek van Metin ea geven aan dat er onder Marokkaanse Nederlanders een groot probleem van vervreemding tussen vader en zoon speelt. De mannen delen bijna allemaal de ervaring dat irritaties met hun zonen escaleren. In geweld en soms in een definitieve breuk: "we mogen geen vader meer zijn en kunnen geen controle uitoefenen." Kinderen weten de weg in Nederland, spreken de taal en weten hoe ze steun moeten mobiliseren tegen het gezag en de autoriteit van hun vaders. En dat vaders klagen dat ze geen controle meer kunnen uitoefenen heeft te maken met het niet weten in welke andere werelden hun zonen opgroeien. Zij hebben het gevoel dat hun vaderlijke gezag door de overheid wordt ondermijnd, door kinderen en vrouwen in bescherming te nemen. (Metin ea, 2006: 174/5)

Het aanpassingsproces van Marokkaanse en Turkse gezinnen aan de Nederlandse situatie gaat onvermijdelijk gepaard met veranderingen. Dit kan leiden tot conflicten, wat kan uitmonden in het plegen van huiselijk geweld. De traditionele machtsverhoudingen binnen het gezin zijn niet meer vanzelfsprekend. Partners, ouders en kinderen zijn op hun eigen manier bezig met aanpassing en herdefiniëring van hun rol binnen het gezin. De zeggenschap van ouders over hun kinderen is verminderd. Kinderen zijn mondiger geworden en wensen hun eigen keuzes te maken. (Yerden, 2008: 307)

Tekenend voor Antillianen en Afro-Surinamers is dat veel jongens zonder vader opgroeien. Veel mannen hebben in hun jeugd dus geen duidelijke man in hun leven aan wie ze zich kunnen spiegelen. Zij hebben geen voorbeeld gehad van hoe je een kind moet opvoeden. (Metin ea, 2006: 202/3)

### *Vluchtelingengezinnen*

Kindermishandeling komt overal voor en dus ook bij vluchtelingen, maar opvallend is dat in veel gevallen deze families goed functioneerden in het land van herkomst. (Roelofs, 1996: 11)

Er is bij deze gezinnen sprake van enkele specifieke risicofactoren, die in belangrijke mate bijdragen aan gezinsstress. Deze stress vormt een voedingsbodem en context voor kindermishandeling. als specifieke risicofactoren zijn te onderscheiden:

- de doorgemaakte ervaringen en traumatisering
- veranderingen in de gezinsverhoudingen
- verlies van ondersteunende netwerken
- verblijf en maatschappelijke positie in Nederland

Veel voorkomende symptomen van onvoldoende verwerkte traumatische ervaringen zijn slapeloosheid, prikkelbaarheid en indringende herinneringen. Ook heeft onderdrukking en oorlogsgeweld soms geleid tot een verandering in het normbesef wat betreft geweld. Ouders die hun ervaringen nog onvoldoende hebben verwerkt, zijn doorgaans psychologisch minder beschikbaar voor elkaar en voor hun kinderen. Door hun toegang tot de buitenwereld maar ook om hun getraumatiseerde ouders te beschermen, nemen vluchtelingenkinderen soms de ouderrol over. Door de vlucht zijn gezinsverbanden verstoord en relaties met verwanten, vrienden en stadgenoten verbroken. De taken van de grootfamilie als sociale en economische eenheid liggen nu bij de ouders alleen. De bescherming die dit sociale verband bood, is weggefallen, evenals de steun en het advies bij relatie- en opvoedingsperikelen. Tegelijkertijd is het instrument van sociale controle, vroegtijdige bemiddeling bij en regulering van conflicten niet meer voorhanden, waardoor de kans op escalatie toeneemt. Een bijkomende risicofactor is dat het leven in het asielzoekerscentrum grote beperkingen stelt aan de mogelijkheden het eigen leven in te richten. En de overgang van overleven naar een passief bestaan is enorm. Na toekenning van een al dan niet tijdelijke verblijfstitel worden vluchtelingen geconfronteerd met nieuwe stressoren. Ze moeten een bestaan opbouwen in een land met een andere taal, structuur en gewoonten. De werkloosheid onder vluchtelingen is extreem hoog. Men ervaart discriminatie en xenofobe bejegening. De contouren van het verlies aan maatschappelijke status worden zichtbaar. Groot is de angst van vele vluchtelingenouders voor de verlokkingen die de nieuwe maatschappij hun kinderen biedt. (Van Dijk ea, 1997, 4/5)

De genoemde risicofactoren versterken elkaar, hetgeen niet wil zeggen dat kindermishandeling in vluchtelingengezinnen meer voorkomt dan in andere gezinnen. We weten hier (nog) te weinig over, maar uit de praktijk blijkt dat er vanuit AZC's en over illegale kinderen niet altijd gemeld wordt daar waar dat wel nodig is (bron: interviews met professionals).

De vraag of er factoren zijn (en zo ja, welke) die beschermen en de inwerking van de risicofactoren afweren of reguleren, is helaas nog niet te beantwoorden. Onderzoek hiernaar is dringend gewenst. (Van Dijk ea, 1997, 4/5)

Wat opvalt is dat voor veel vluchtelingenkinderen de basisveiligheid is weggefallen. Kinderen die met hun ouders zijn gevlucht kunnen in veel gevallen niet meer bij hun ouders terecht voor steun. Deze zijn vaak zo bezig met de verwerking van hun eigen problemen, dat zij niet genoeg aandacht voor hun kinderen hebben. In Nederland worden de meeste vluchtelingen geconfronteerd met de overstap van grootfamilie naar het leven in een kerngezin. Dit betekent dat de ouders ineens allerlei taken op zich moeten nemen die in het land van herkomst door meerdere mensen werden vervuld. Het kind dat gewend was om zich met specifieke problemen tot specifieke personen te wenden, kan nu alleen nog bij de ouders terecht, die op hun beurt niet weten hoe ze invulling moeten geven aan hun nieuwe rol. Een ander aspect dat hulpverleners opvalt die met vluchtelingen werken is dat kinderen in een andere rol gedwongen worden. Het kind krijgt veel meer verantwoordelijkheid dan het eigenlijk, gezien zijn leeftijd, aankan. Het moet bijvoorbeeld voordurend voor jongere broertjes en zusjes zorgen, of het wordt steeds maar weer ingeschakeld om als tolk te fungeren. Het is hierbij belangrijk om de verschillen tussen de Nederlandse en andere culturen in het oog te houden. In veel landen is het gebruikelijk dat oudere kinderen de zorg voor de jongere kinderen op zich nemen. Het ligt aan de druk die ouders uitoefenen of het wel of niet als mishandeling beschouwd kan worden. Een verantwoordelijke positie op zich nemen als de ouder daartoe niet in staat is, kan een beschermende factor zijn voor een kind, omdat het zijn gevoel van eigenwaarde en zelfredzaamheid doet toenemen, maar het kan ook leiden tot te veel macht of verantwoordelijkheid die voor het kind moeilijk of niet te hanteren is. (Roelofs, 1996: 11)

Een onderzoek van Mensinga Wieringa uit 2004 in vijf centra toont aan dat COA-medewerkers en zorgverleners regelmatig signalen zien van kindermishandeling. Advies en Meldpunten Kindermishandeling (AMK's) bevestigen het beeld dat deze kinderen 'at risk' zijn.

Onderzoek van Van Leerdam (2003) toont aan dat er geen causale verbanden bestaan tussen risicofactoren (demografisch, gezins- en kindgebonden) en kindermishandeling, maar wel dat een cumulatie van vier of meer risicofactoren leidt tot een verhoging van 2% naar 23% van kinderen die met kindermishandeling te maken krijgen. Asielzoekerkinderen hebben vaak te maken met een cumulatie van risicofactoren.

### *Ongedocumenteerden*

Kinderen in ongedocumenteerde (of illegale, zie definities) gezinnen lopen extra risico's, doordat deze gezinnen wonen in opvanghuizen, of op onduidelijke adressen, of zwerven. Deze gezinnen ondervinden veel stress door hun situaties, en angst om opgepakt te worden. Hierdoor hebben zij doorgaans weinig aandacht voor de kinderen. (bron: interview met professionals)

### *Sociaal- economische positie in Nederland*

Veel allochtone groepen in Nederland hebben een slechte sociaal-economische positie in de samenleving. Velen zijn laag opgeleid, hebben laag betaalde banen of zitten in de WAO of de bijstand. Dit zijn factoren die voor spanning kunnen zorgen binnen een gezin. (Metin ea, 2006: 48/61) Sociaal economische factoren die het risico verhogen

Sociaal economische factoren die het risico op kindermishandeling kunnen vergroten zijn: geldgebrek, werkloosheid, en slechte behuizing. Deze oefenen extra druk uit op een gezin. Vaak is er sprake van een opeenstapeling van factoren, die gevolgen hebben voor de opvoeding van de kinderen. Veel allochtonen in Nederland zitten in een sociaal-economisch zwakke positie. Isolement is ook een bij herhaling genoemde risicofactor die mogelijk bijdraagt aan het ontstaan van kindermishandeling in allochtone gezinnen. Het gaat hierbij om verschillende soorten isolement. Sowieso zijn allochtonen geografisch en vaak ook cultureel afgezonderd van hun land van herkomst. Daarnaast leven allochtonen vaak geïsoleerd van autochtonen, maar ook tussen de verschillende groepen allochtonen zijn onderlinge contacten niet vanzelfsprekend. Voor ouders die niet aan het arbeidsproces deelnemen is de kans op isolement nog groter. Een laatste vorm van isolement kan zich voordoen tussen gezinnen van eenzelfde allochtone groep. Het is niet altijd gebruikelijk dat men zich bemoeit met zaken die zich in een ander gezin of andere familie afspelen, wat zeker geldt voor kindermishandeling. De indruk bestaat dat tussen autochtone gezinnen onderling in zulke gevallen veel sneller sprake is van inmenging door bijvoorbeeld de burens. (Zandijk ea, 1996: 24/25)

## ***Risicofactoren met betrekking tot de verschillende vormen van kindermishandeling***

### *Lichamelijke mishandeling*

Volgens het onderzoek van Yerden onder Turkse en Marokkaanse families in Nederland, houden de meest voorkomende redenen voor het gebruik van lichamelijk geweld verband met de wens van de ouders om een goede opvoeding aan de kinderen te geven. Belangrijke aspecten van de opvoeding zijn gehoorzaamheid, loyaliteit, en respect van kinderen ten opzichte van de ouders. Wanneer kinderen zich hier niet aan houden, wordt soms lichamelijk geweld gebruikt. Ook speelt de angst van de ouders voor slechte invloeden van buiten een

rol bij het gebruiken van lichamelijk geweld. De ouders zijn bang dat hun kinderen het criminele pad opgaan door diefstal en drugsgebruik, omgaan met slechte vrienden en beïnvloeding door het internet. (Yerden, 2008: 232)

In sommige allochtone gemeenschappen lopen homoseksuele jongeren het risico slachtoffer te worden van psychisch of lichamelijk geweld. Het westerse concept van coming out als een belangrijk moment in de identiteitsontwikkeling van een homoseksuele jongen of meisje kan bij allochtone jongeren gemakkelijk leiden tot een breuk met de eigen sociale omgeving. In groeps culturen (zeker wanneer die een religieus karakter dragen), waarin de familie een centrale rol vervult, betekent de aantasting van de eer van de familie (een coming out wordt doorgaans zo opgevat) uitstoting en het verlies van alle sociale contacten. En het negatieve karakter dat door de islam aan homoseksualiteit wordt toegedicht wordt ook opgevat als een rechtvaardiging voor macho-achtige verbale en fysieke agressiviteit tegenover homoseksuelen en lesbiennes. (Kooistra, 2006: 11/12)

### *Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen (meisjesbesnijdenis)*

Meisjesbesnijdenis is diep geworteld in de cultuur van risicogroepen. De argumenten die aangehaald worden om vast te houden aan het culturele gebruik zijn divers : religieuze overtuiging, bescherming tegen de lustgevoelens van meisjes, argumenten rondom reinheid en schoonheid, rondom het veilig stellen van de toekomst van het meisje (huwbaar maken) en de behoefte om een goede ouder te zijn, waar het besnijden van dochters een elementair onderdeel van is. (Engelhard, 2007: 88).

Als besnijdenis eenmaal heeft plaatsgevonden, is er niet langer sprake van een risico voor het betreffende meisje, en bestaan er ook geen acties om de gevolgen ongedaan te maken. Het risico moet dus op tijd onderkend worden, en alleen preventieve interventies zijn zinvol. (Taylor, 200, 31)

### *Lijfstraffen op koranscholen*

Kinderen die op een koranschool zitten lopen dit risico.

### *Eerwraak/eermoord en eer gerelateerd geweld op minderjarigen*

Eer gerelateerd geweld is een zeer complex probleem en het is niet zo eenvoudig de risico's in te schatten. Er zijn zoveel factoren die een rol spelen bij het wel of niet escaleren van een eerschending. Een ander probleem is dat bedreigde vrouwen niet makkelijk praten over een eerkwestie. Ze schamen zich voor hun probleem of zijn bang hun familie in een kwaad daglicht te stellen. Daarom zullen zijn lang niet altijd bij een eerste gesprek met een hulpverlener melden dat zij met eer gerelateerd geweld te maken hebben. (Zee, 2006: 143/8) Hoewel eer gerelateerd geweld vele oorzaken/aanleidingen kan hebben, is er wel een centrale gedachte die eraan ten grondslag ligt. En dat is dat een man voor zijn eer voor een groot deel afhankelijk is van het gedrag van zijn 'vrouwen.' Als de gemeenschap twijfelt aan de kuisheid van zijn echtgenote, dochter, zuster, moeder of zelfs nicht of kleindochter, is zijn eer aangetast. Als het gedrag van deze vrouwen ter discussie staat, betekent dat namelijk dat hij hen niet onder controle heeft, en dus geen echte man is. Eer is in deze culturen niet iets dat zich beperkt tot het individu, maar het is een zaak van de hele familie. Als één familielid aanzien verwerft, dan straalt dat af op de hele clan. En als de eer van één familielid is geschonden, dan is de reputatie van de hele clan een slag toegebracht. Eer heeft in deze culturen bovendien een andere betekenis voor mannen dan voor vrouwen. De eer van een man kan in de loop van zijn leven toenemen, doordat hij bijvoorbeeld succes heeft in zaken ; de eer van een vrouw is een vaststaand gegeven en kan alleen verloren gaan. Volgens sommige antropologen heeft de vrouw zelfs helemaal geen eer, alleen eerbaarheid. Zij behoudt die eerbaarheid door zich ingetogen te gedragen en verliest haar onherroepelijk

wanneer er iets gebeurt waardoor haar kuisheid ter discussie komt te staan. Vrouwelijkheid is iets waarmee je wordt geboren, maar mannelijkheid is een verworvenheid. Voor mannen staat eer voor handelen, voor vrouwen staat eer(baarheid) voor passiviteit. Een eerloos leven is erger dan de dood. Vandaar ook dat een eerkrenking mag worden vergolden met een moord. Maar wat opgevat wordt als eerschending, verschilt van streek tot streek. Binnen landen verschilt het fenomeen eermoord per streek. In Turkije doet de erecode zich bijvoorbeeld het sterkst gelden onder Koerden en onder de Turken uit het Zwarte Zeegebied. Maar niet alleen etnische afkomst, ook sociale klasse, opleidingsniveau, religiositeit en het karakter van het individu spelen een rol bij wat wordt ervaren als een krenking van de eer. Over het algemeen komen eermoorden het meest voor onder de lagere sociale klassen en met name in kleine, rurale gemeenschappen. Een verklaring van het feit dat eermoorden vooral een zaak zijn van mensen aan de onderkant van de samenleving, ligt misschien daarin dat wie geen bezittingen of maatschappelijke positie heeft die hem prestige kan verlenen, alleen nog eer kan ontlenen aan de kuisheid van de vrouwen in zijn familie. Toch komen er regelmatig eermoorden voor in de betere milieus. Hooggeplaatste figuren hebben weliswaar meerdere zaken waaraan ze hun eer kunnen ontlenen, maar hun positie in de samenleving is niet onaantastbaar. Om zijn autoriteit in stand te houden kan een hooggeplaatste man zich juist gedwongen zien tot een eermoord. (Zee, 2006 : 18/23). Binnen de Marokkaanse gemeenschap komt eermoord niet voor, maar Marokkaanse meisjes die de schaamteregels overtreden, kunnen wel het slachtoffer worden van fysiek geweld door ouders, broers of andere familieleden (Yerden, 2008). Een gegeven dat van cruciaal belang is in erekwesities : de publieke opinie. Betrokkenen kunnen een eerschending als een ernstige vernedering ervaren, maar er ontstaat pas een urgent probleem wanneer anderen op de hoogte raken van wat er is gebeurd. Zelfs als een meisje nog maagd is en niets ongeoorloofds is gebeurd, kan er een ernstig probleem ontstaan als mensen in haar omgeving haar kuisheid ter discussie stellen. Er zijn dan ook regelmatig meisjes het slachtoffer van eermoorden geworden die bij de autopsie nog maagd bleken te zijn. (Zee, 2006 : 29/30).

Familie-eer gaat een grotere rol spelen wanneer een groep in onzekerheid verkeert over zijn identiteit of wanneer er conflicten met andere groepen rijzen. De erecode is het waardesysteem dat houvast biedt. Dat is ook de reden waarom veel migranten ondanks lange jaren in Nederland grote waarde hechten aan de traditionele nomen en waarden uit hun land van herkomst. In hun onzekere bestaan temidden van andersdenkende mensen, houden ze zich vast aan dit vertrouwde gedachtegoed. Voor deze mensen geldt niet dat zij opgaan in de anonimiteit van de grote stad, want zij vestigen zich in dezelfde wijken waar ze dicht op elkaar wonen, zodat de sociale controle groot blijft. (Zee, 2006, 38/41) De opvattingen van vaders over hoe hun dochters zich behoren te gedragen, staan in de Nederlandse context plotseling ter discussie. Dat leidt er toe dat vooral conservatieve mannen die laag of niet zijn opgeleid, het gevoel krijgen dat hun gezag aan het afbrokkelen is. Zoals de Zweedse sociologe Darvishpour stelde: in veel migrantengezinnen leven de mannen in het verleden, de vrouwen in het heden en de kinderen in de toekomst. Vooral degene wiens positie is verslechterd in de nieuwe situatie zal de tradities van het land van herkomst vurig verdedigen. Daardoor ontstaat wat wel is genoemd de moderniseringsparadox: jonge allochtone vrouwen emanciperen zich en proberen zich los te maken van de traditionele gedragsvoorschriften maar dat roept conflicten op die tot extra onderdrukking kunnen leiden. Traditionele migranten trachten hun identiteit vast te houden door juist de aspecten die hen onderscheiden van de Nederlandse samenleving te beklemtonen. Dit draagt ertoe bij dat de huwelijkspartner vaak uit het land van herkomst naar Nederland wordt gehaald (bijna driekwart in het geval van Turken en Marokkanen, en de meeste van deze importbruiden- en bruidegoms komen van het platteland en zijn laag opgeleid), wat er weer toe bijdraagt dat de volgende generatie een traditionele opvoeding krijgt. Daardoor kan de eermoraal blijven bestaan. Zolang de positie van migranten in Nederland niet verbetert, zullen traditionele allochtone mannen hun status blijven ontlenen

aan de kuisheid van hun vrouwelijke familieleden. Marginalisering van migranten werkt eer gerelateerd geweld in de hand. (Zee, 2006: 78/83).

Het zijn niet alleen vrouwen die het slachtoffer worden van eermoorden. Mannen kunnen ook risico lopen als zij de eigen of andermans familie-eer hebben bezoedeld. Wanneer ze een meisjes hebben ontmoet, een relatie met een getrouwde vrouw aangaan, een vrouw verkrachten of ontvoeren, kunnen ze een eermoord riskeren. Zonen kunnen het slachtoffer worden van geweld wanneer ze weigeren de bruid te trouwen die door de familie voor hen is uitgekozen of een vrouw tot echtgenote nemen die de familie niet goedkeurt. Ook incest kan een reden zijn om een eermoord te plegen. Maar ook bijvoorbeeld seksuele beledigingen van andermans echtgenote of vrouwelijk familielid (Zee, 2006 : 28).

In Nederland zijn alle geregistreerde eermoorden gepleegd door mannen, maar dat betekent niet dat vrouwen geen rol spelen bij dit soort misdaden. Het gebeurt regelmatig dat vrouwen meehelpen bij het voorbereiden van een eermoord of familieleden aansporen om een moord te plegen. Soms zijn ze zelfs het brein achter een eermoord. Vrouwen kunnen een enorme druk uitoefenen op mannelijke familieleden om een eermoord te plegen. Bovendien spelen zij een belangrijke rol doordat zij over elkaar roddelen. En zij geven de erencode door aan hun kinderen via de opvoeding. Deze moeders helpen mee aan het creëren van potentiële eermoordenaars door hun kinderen op te voeden met traditionele normen en waarden en hen het idee mee te geven dat de man de baas is over de vrouw (Zee, 2006: 131/3).

Minister Vogelaar van integratie waarschuwde voor een stijgend aantal gevallen van eerwraak; staatssecretaris Bussemaker van volksgezondheid zegde extra geld toe voor meer opvangplaatsen voor slachtoffers van eer gerelateerd geweld. „Het is een hype. Er wordt van een mug een olifant gemaakt”, zegt Ibrahim Yerden. Antropoloog Yerden van de Universiteit van Amsterdam doet ruim vijftien jaar onderzoek naar eerwraak. Zijn eerdere waarschuwingen aan politie en politiek, toen eerwraak toenam, werden in de wind geslagen. Nu hij zegt dat het ergste leed geleden is, vindt hij opnieuw geen gehoor. Volgens Yerden is het gevaar van eer- gerelateerd geweld sinds 2001 afgenomen. De rolverdeling in Turkse huishoudens verandert, zegt Yerden. „Turkse vrouwen van de tweede generatie hebben thuis dingen gezien, maar ze hebben in de Nederlandse samenleving ook leren discussiëren en een eigen mening leren vormen.” De emancipatie is begonnen. Turkse meiden gaan tijdens hun studie op kamers, of samenwonen. „De vrouwen van de eerste generatie dachten: mijn lichaam is van mijn man. De tweede generatie zegt: mijn lichaam is van mij. Het is geen vrijheid blijheid, maar het schuift op. De helft van de Turkse meisjes is geen maagd meer als ze trouwt.” Als de kuisheid in het geding is, de eer van de familie op het spel staat, zou je een flinke toename van eer gerelateerd geweld verwachten. Maar die is er niet, ziet Yerden. „Ouders weten het, er wordt geroddeld in het theehuis en bij de moskee. Maar er wordt steeds minder gecorrigeerd, omdat de druk binnen de gemeenschap afneemt. Alle families hebben ermee te maken. De mentaliteit van de man is ook veranderd. Vaders en zonen pakken niet zomaar een mes of pistool om dochters af te maken. Eerwraak is bijna achterhaald. Het was vooral een probleem van de jaren tachtig en negentig. Nu is het alleen nog puur politieke paniek.” 'Eerwraak is al bijna weer achterhaald' (Artikel Trouw)

### *Lichamelijke verwaarlozing*

Ons zijn geen specifieke risico's bekend die de kans op lichamelijke verwaarlozing in specifieke groepen allochtone gezinnen zouden vergroten.

### *Psychische of emotionele mishandeling*

Risicofactoren die spelen bij het ontstaan van fysiek geweld, en eer gerelateerd geweld, kunnen ook de kans op psychische of emotionele mishandeling vergroten.

### *Beperkingen van de bewegingsvrijheid*

Risicofactoren die spelen bij het ontstaan van fysiek geweld, en eer gerelateerd geweld, kunnen ook de kans op de beperking van de bewegingsvrijheid vergroten.

### *Uithuwelijken van minderjarigen*

In sommige allochtone gezinnen arrangeren de ouders het huwelijk van hun kinderen, zoals dat ook in hun families in het land van herkomst gebruikelijk was/is. Belangrijke motieven hiervoor zijn de behoefte te weten wat voor 'vlees men in de kuip heeft', familieverbanden te versterken, controle te kunnen uitoefenen op de huwelijkspartner van de zoon/dochter, en 'vernederlandsing' tegen te gaan.

De positie van Marokkaanse vrouwen is vastgelegd in de Mudawwanah, die uit zes wetboeken bestaat (het huwelijk, de ontbinding van het huwelijk, de familierechtelijke betrekkingen, de bekwaamheid en wettelijke vertegenwoordiging, het testament en de erfopvolging). Volgens het Marokkaanse recht kan nooit afstand worden gedaan van de Marokkaanse nationaliteit. Ook al heeft men de Nederlandse nationaliteit, de Marokkaanse wetgeving blijft tevens van toepassing op Marokkanen die in Nederland wonen. In 2004 zijn enkele veranderingen doorgevoerd in de Mudawwanah, waaronder : de vrouw kan sinds 2004 haar huwelijk zelfstandig voltrekken, en is de huwbare leeftijd van meisjes verhoogd van 15 naar 18 jaar. Ieder meisje mag zelf haar huwelijkspartner kiezen. Dit zijn gunstige veranderingen Toch komt het tegen hun wil uithuwelijken van meisjes nog voor. Marokko erkent het Nederlands familierecht niet. Ook heeft Marokko het verdrag over de rechten van het kind (1993) niet ondertekend. (Zee, 2006)

### *Verstoting van minderjarigen*

Risicofactoren die spelen bij het ontstaan van fysiek geweld, en eer gerelateerd geweld, kunnen ook de kans op verstoting vergroten.

### *Psychische of emotionele verwaarlozing*

Ons zijn geen specifieke risico's bekend die de kans op psychische of emotionele verwaarlozing in specifieke groepen allochtone gezinnen zouden vergroten.

### *Seksueel misbruik*

Ons zijn geen specifieke risico's bekend die de kans op seksueel misbruik binnen in specifieke groepen allochtone gezinnen zouden vergroten.

### *Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongeren*

Seksueel misbruik komt al voor bij jongens vanaf de leeftijd van 10 tot 12 jaar. Het gaat hierbij om extra- familiaal misbruik en misbruik door pedoseksuelen. Bij jongens vanaf 12 tot 18 jaar is tevens sprake van geweld wegens seksuele voorkeur en prostitutie. De meeste autochtone en allochtone jongens zijn misbruikt door niet-verwante plegers, meestal pedoseksuele mannen van middelbare leeftijd die in de nabije omgeving van de slachtoffers wonen. In het onderzoek van Van Horn et al is een bevestiging gevonden voor bevindingen uit eerder onderzoek dat factoren die de kans op seksueel misbruik vergroten voor allochtone jongens niet anders zijn dan voor autochtone jongens. De gevoeligheid voor de aandacht, vleierijen, en materiele en/of financiële beloningen van de pleger vergroten de kans op seksueel misbruik. Bovendien speelt ook de psychische druk van vriendjes een rol in het toelaten en/of uitvoeren van seksuele handelingen. Met betrekking tot de aard van het misbruik zijn de, in dit onderzoek, gevonden verschillen tussen autochtone en allochtone jongens niet of nauwelijks significant. (Kooistra, 2006: 6)

Toch zijn volgens Kooistra (2006: 4) Marokkaanse jongens oververtegenwoordigd als slachtoffer van seksueel misbruik door pedoseksuelen en prostitutie. Dit doordat zij vaker dan andere allochtone jongens zonder toezicht op straat rondhangen. Maar ook omdat zij goed 'in de markt' liggen. Geldgebrek, geen dak boven het hoofd, en gebrek aan aandacht zijn de belangrijkste risicofactoren bij seksueel misbruik onder allochtone jongens.

Onderzoek toont aan dat met name Marokkaanse jongens hier gevoelig voor zijn. Seksueel misbruik vergroot de kans op prostitutie en de noodzaak aangewezen te zijn op sugardaddies. Allochtone jongens komen bij deze mannen terecht omdat zij niet naar officiële hulpverleningsinstanties durven te gaan. In vrijwel elke cultuur wordt jongens in hun puberteit en adolescentie bijgebracht sterk te zijn. Het tonen van gevoelens wordt gezien als zwakte. Mannen worden geacht hun eigen boontjes te doppen. Het is dan ook geen wonder dat jongens die te maken hebben met seksueel misbruik in hun jeugd minder snel aangifte doen bij de politie dan meisjes en ook minder snel een beroep doen op hulpverlening. Zij zoeken pas hulp als het niet anders kan. (Kooistra, 2006: 4/5)

In een onderzoek van het NISSO (Venicz en Vanwesenbeeck 1998) en een rapport van ECPAT (2003) worden nog andere groepen slachtoffers genoemd: meisjes die als alleenstaande minderjarige asielzoeker in Nederland verblijven, jongeren uit voornamelijk Oost Europa die via mensenhandel in Nederland zijn gekomen en zwerfjongeren die seksuele contacten moeten gebruiken om aan geld of onderdak te komen. Uit deze studie kwam een voorzichtige schatting van 1500 à 2000 minderjarige meisjes die zeker of vermoedelijk in de prostitutie werkzaam zijn of geweest. Van deze meisjes is waarschijnlijk tweederde van niet-westers allochtone afkomst. De tweede grote groep meisjes is van Marokkaanse afkomst. Uit Nigeria vervolgens, is ruim 8% afkomstig en uit verschillende (andere) Afrikaanse landen in totaal ruim 12%. Bijna 9% van de meisjes is afkomstig uit de verschillende Oost-Europese landen. Van de allochtone meisjes is 39% recent geïmmigreerd. Van de recent geïmmigreerden is 63% voor of na hun tewerkstelling in de prostitutie als AMA (alleenstaande minderjarige asielzoeker) in de asielprocedure gekomen. Dit betreft voornamelijk Chinese, Nigeriaanse en andere West-Afrikaanse meisjes.

Marokkaanse meisjes lijken tien keer vaker in de jeugdprostitutie vertegenwoordigd te zijn dan in de algehele bevolkingsgroep van die leeftijd en sekse. Surinaamse meisjes lijken ongeveer drie maal zo sterk vertegenwoordigd in de jeugdprostitutie als in de algehele bevolking. Min of meer hetzelfde geldt voor Turkse meisjes. Allochtone minderjarige prostituees zijn een relatief nieuw verschijnsel. De maffia lijkt bij de instroom van 'nieuwe nationaliteiten' een belangrijke rol te spelen. Van slechts 12% van de minderjarige prostituees is volgens informanten duidelijk dat niet onder dwang werken. Van ruim 40% is het zeker dat er aparte dwang in het spel is. Voor nog eens 40% is dat misschien het geval. Dwang kan zeer verschillende vormen aannemen. Een deel van de prostituees krijgt met meerdere vormen van dwang te maken. Tegen 20% van de minderjarige prostituees wordt fysiek geweld gebruikt. De andere middelen waarmee dwang wordt uitgeoefend verschillen sterker per groep (autochtonen, allochtonen, en recent geïmmigreerden). Tegen recent geïmmigreerden wordt een groter arsenaal aan dwangmiddelen ingezet dan tegen de Nederlandse en allochtone prostituees. Naast fysiek geweld en emotionele manipulatie vormen ook de schulden die deze minderjarige prostituees (moeten) maken om in Nederland te komen, en de verblijfspapieren die ze nodig hebben om hier legaal of ongestoord te kunnen werken, manieren om hen onder druk te zetten. Hoewel dwang door schulden bij 30% van de recent geïmmigreerde prostituees expliciet gemeld wordt, bestaat onder sommige informanten de indruk dat in werkelijkheid vrijwel alle prostituees die via vrouwenhandelaren naar Nederland worden gehaald door schulden aan haar handelaar is gebonden. De schulden ontstaan doordat de vrouwenhandelaar de reis voorschiet en de papieren regelt die nodig zijn om de grens over te komen. Na aankomst moet dat bedrag met een flinke rente worden terugbetaald. Naast directe bedreigingen van de vrouw of haar achtergebleven familie, zijn er voor recente immigranten ook meldingen dat culturele elementen, zoals voodoo, worden ingezet om de loyaliteit van meisjes naar hun handelaren te garanderen. Emotionele manipulatie, bijvoorbeeld door pooiervriendjes, wordt tegen bijna de helft van de minderjarige prostituees ingezet. Allochtone en Nederlandse prostituees

worden hier vaker het slachtoffer van dan de recente immigranten. Emotionele manipulatie is moeilijk aan te tonen. Dat is een van de redenen dat het vaak moeilijk is om met zekerheid te bepalen in welke mate er sprake is van dwang. Dwang is niet alleen soms moeilijk vast te stellen, het kan gedurende een prostitutiecarrière ook veranderen. Soms weten meisjes zich aan dwang te onttrekken. In andere gevallen, valt een zelfstandig begonnen prostituee later alsnog in handen van een pooier. Zowel de angst om als minderjarige door de politie gepakt te worden, als de hardheid van het prostitutiemilieu kunnen hier een rol in spelen. Er wordt echter ook actief geronseld onder prostituees. Sommige jongens gaan langs de ramen om prostituees die al werken zo ver te krijgen dat ze voor hen werken. De pooiers en vrouwenhandelaren die vrouwen tot prostitutie dwingen hebben "één ding gemeen en dat is dat er over hen nog minder bekend is dan over de prostituees die zij uitbuiten. Wel is bekend dat er verschillen zijn in type dader bij recent geïmmigreerden enerzijds en Nederlandse en allochtone prostituees anderzijds. Bij Nederlandse en allochtone prostituees is de dader in bijna de helft van de gevallen hun partner, die relatief vaak van Marokkaanse afkomst is. In het algemeen vormen de daders met een Marokkaanse achtergrond met 30% veruit de grootste groep. Bij allochtone prostituees, van wie het grootste deel Marokkaans is, werkt meer dan de helft onder druk van daders van Marokkaanse afkomst. De daders van dwang bij Nederlandse en allochtone prostituees zijn in bijna een kwart van de gevallen onder de 21. Pooier vriendjes zijn dus vaak niet veel ouder dan de prostituees zelf. Vrienden vormen bij allochtone en Nederlandse prostituees ongeveer een derde van de daders. Een opvallend feit is dat een op de tien Nederlandse en allochtone prostituees door een familielid tot prostitutie wordt gedwongen. In de meeste gevallen betreft het hier de ouders, in een enkel geval een broer. Soms vormt de prostitutie het vervolg op seksueel misbruik door die familieleden. Bij recent geïmmigreerde prostituees bestaat er doorgaans niet zo'n 'intieme' band met degene die dwang uitoefent. In bijna driekwart van de bekende gevallen betreft het hier een vrouwenhandelaar of reisagent. Bijna één op de vijf daders maakt deel uit van de georganiseerde vrouwenhandel. Zoals gezegd, zijn de daders die als pooiervriendje opereren, relatief vaak van Marokkaanse afkomst. Een Amerikaanse antropologe die onderzoek deed naar prostitutie in Marokko, ziet maar weinig aanknopingspunten tussen Marokkaanse cultuur en pooiergedrag. Pooiergedrag staat haaks op het idee van mannelijkheid in de Marokkaanse cultuur. De belangrijkste overeenkomst tussen de jongens die als pooiervriendje opereren is dat ze al bekend zijn in het criminele milieu. Het pooieren lijkt door zijn verdiensten ook aantrekkingskracht uit te oefenen op andere groepen jongens die tegen het criminele milieu aanhangen. Het is een makkelijke manier om geld te verdienen, met veel minder risico dan bijvoorbeeld de drugshandel. In sommige steden wordt gemeld dat de alleenheerschappij van de Marokkaanse pooiers langzaam aan het afbrokkelen is. De opkomende concurrentie heeft in verschillende plaatsen al tot gevechten geleid. (Venics ea, 1998, 35/40).

De meeste Marokkaanse meisjes worden door hun partner in de prostitutie gebracht. Deze partners zijn vaak ook van Marokkaanse afkomst. De Marokkaanse en Nederlandse meisjes worden geronseld bij scholen en opvangcentra. Ook sommige discotheken en coffeeshops zijn ronsellocaties. Bij Marokkaanse meisjes wordt gebruik gemaakt van de strenge seksuele moraal binnen de eigen gemeenschap om een wig tussen het meisje en haar ouders te drijven, door roddels over het meisje te verspreiden. Of het meisje wordt ontmaagd en er wordt bedreigd dat aan de ouders te vertellen. Als de situatie thuis onhoudbaar wordt, stelt de jongen voor om weg te lopen. Daarna gaat het snel richting prostitutie, want er moet toch brood op de plank komen. Uit de cijfers over de achtergronden en problemen van minderjarige prostituees blijken in het algemeen opvallend weinig grote verschillen zijn tussen de allochtone en de Nederlandse prostituees. Zowel Marokkaanse als Nederlandse prostituees komen vaak uit een problematische thuissituatie. Het relatief grote aantal Marokkaanse prostituees zou wel iets te maken kunnen hebben met het relatief grote aantal Marokkaanse probleemgezinnen. In 1998 waren er zo'n 3500 Marokkaanse probleemgezinnen. Het gaat hier om geïsoleerde gezinnen die nauwelijks deelnemen aan een samenleving. Ook Nederlandse prostituees lijken vaker uit dergelijke problematische gezinnen afkomstig te zijn. Wij 39% van de Nederlandse en allochtone prostituees wordt

verwaarlozing gemeld. Naast verwaarlozing speelt soms ook mishandeling en/of incest. Van alle problemen thuis scoort 'veel ruzie' het hoogst. Bij recent geïmmigreerde meisjes lijkt de problematische situatie in het herkomstland een grotere rol te spelen dan een mogelijk problematische gezinssituatie. Ruim 20% van de minderjarige prostituees in het onderzoek heeft zeker met seksueel misbruik te maken gehad. Waarschijnlijk ligt het werkelijke percentage hoger. 57% van de Nederlandse prostituees is weggelopen van huis. Van de allochtone prostituees is zelfs bijna drie kwart van huis weggelopen. zeker een kwart van de Nederlandse minderjarige prostituees gebruikt regelmatig hard drugs. Val allochtone meisjes is voor 13% zeker dat dit speelt. Het gaat meestal om cocaïne. Het is niet duidelijk of het cocaïne- gebruik een gevolg van de prostitutie is of andersom. Recente geïmmigreerde prostituees lijken minder vaak drugs te gebruiken. (Venics ea, 1998, 25/55).

#### *Kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld*

Als er sprake is van huiselijk geweld in een gezin, bestaat er een groot risico dat kinderen hiervan getuigen worden. Dit geldt uiteraard ook voor eer gerelateerd geweld.

## De gevolgen van kindermishandeling

Voor de gevolgen van kindermishandeling in het algemeen, verwijzen we u naar het kennisdossier van het NJI. Voor sommige vormen van kindermishandeling hebben wij specifieke informatie gevonden over de gevolgen voor allochtone slachtoffers. Deze informatie geven wij op deze pagina weer.

### Lichamelijke mishandeling

Opvallend is dat de meeste respondenten in het onderzoek van Metin ea (of zij nu Antilliaans, Turks, Afro-Surinaams, of Marokkaans zijn) het geweld dat zij in hun jonge jaren hebben ondergaan, niet als huiselijk geweld zien en het ook nooit zo ervaren hebben. In de opvoeding hoor je gewoon een pak rammel te krijgen, zeker als jongen (Metin ea, 2006: 165) Yerden trekt een soortgelijke conclusie. Het merendeel van de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse kinderen uit het onderzoek van Yerden is van mening dat ouders tikken of klappen mogen geven ingeval een kind ongehoorzaam of ondeugend is. Op die manier leren kinderen dat bepaalde dingen niet mogen en zullen zij het niet meer doen. Meer nog dan de ouders blijken de kinderen het slaan af te meten aan de ernst van de begane overtreding. Over het algemeen kan gezegd worden dat kinderen huiselijk geweld 'accepteren' en niet gauw in opstand komen tegen hun ouders. Het geweld wordt dan ook niet gezien als geweld, maar als een opvoedingsmethode van de ouders. (Yerden, 2008: 89)

Volgens alle moeders uit het onderzoek van Yerden proberen zij bij het gebruiken van lichamenlijk geweld tegen hun kinderen geen ernstig letsel te veroorzaken. Zowel jongens als meisjes proberen het lichamenlijk geweld te voorkomen door hun ouders te gehoorzamen, niet tegen te spreken en mogelijke confrontaties te vermijden. Bijna alle jongeren praten vanwege de schaamte en angst voor roddel met niemand over het gepleegde lichamenlijk geweld door ouders. Slechts enkele meisjes nemen een familielid (zus, nicht) of vriendin in vertrouwen. (Yerden, 2008: 233)

### Vrouwelijke Genitale Verminking (VGV) bij minderjarigen (meisjesbesnijdenis)

Over de psychische gevolgen van meisjesbesnijdenis is niet veel bekend. Er wordt over geschreven maar er is - zeker in vergelijking met over de lichamenlijke gevolgen - zeer weinig onderzoek gedaan naar de blijvende gevolgen van meisjesbesnijdenis op psychisch, sociaal en psycho- seksueel gebied. Bij Pharos loopt vanaf 1 januari 2008 een onderzoek naar deze gevolgen. Het onderzoek vindt plaats in samenwerking met het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT), Centrum'45, de Federatie Somalische Associaties Nederland (FSAN) en andere eigen organisaties uit Afrikaanse gemeenschappen. Er wordt met getrainde interviewers uit de eigen gemeenschap gewerkt en er worden kwantitatieve en kwalitatieve gegevens verzameld en daarna geanalyseerd. De respondenten (N = 72) of hun ouders zijn afkomstig uit de volgende risicolanden: Somalië, Soedan, Ethiopië, Eritrea en Sierra Leone. De resultaten van het onderzoek zullen dienen als uitgangspunt bij de ontwikkeling van materialen en interventies ten behoeve van hulpverleners die te maken krijgen met deze groep vrouwen. [Meer informatie](#) over wat bekend is over de psychische gevolgen van meisjesbesnijdenis alsook over het doel van het onderzoek.

Over lichamenlijk klachten is al meer bekend. Mogelijke medische complicaties direct na een besnijdenis zijn: extreme pijn, bloedingen, urineweginfecties, geslachtsorgaaninfecties, een HIV infectie door besmette instrumenten, en zelfs de dood (Taylor, 200, 32). Op langere termijn doen zich de volgende medische complicaties voor: medisch ingrijpen om seksuele gemeenschap en bevalling mogelijk te maken, menstruatieklachten en moeilijke en /of pijnlijke urinelozing, urineweginfecties, chronische pijn in de onderbuik, onvruchtbaarheid door gynaecologische infecties, littekenvorming en problemen bij inwendig onderzoek. Veel vrouwen die zich hebben laten besnijden lijden aan chronische pijn en mobiliteitsproblemen.

(Engelhard, 2007: 90)

Zie ook [www.meisjesbesnijdenis.nl/over/meisjesbesnijdenis](http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/meisjesbesnijdenis)

### **Psychische of emotionele mishandeling**

Bijna alle Turkse en Marokkaanse kinderen uit het onderzoek van Yerden kunnen wel begrip opbrengen voor hun ouders die hun kinderen psychisch onder druk zetten. De meesten zijn zich welbewust van het feit dat de ouders vroeger nooit anders geleerd hebben. Volgens de kinderen willen hun ouders een goede toekomst voor hun kinderen. Ouders hebben goede bedoelingen met hun kinderen. De ouders hebben het op deze manier geleerd van hun ouders en zoals de traditie wil, geven ze het op dezelfde manier door aan hun kinderen. Net als de ouders hechten de meeste kinderen ook aan hun eigen cultuur en tradities. Wanneer de ouders de kinderen psychisch onder druk zetten, worden de kinderen stil. De kinderen wachten tot de uitbarsting van hun ouders voorbij is. Daarna proberen zij het voorval zo snel mogelijk te vergeten. De meeste jongens en meisjes willen voor alles voorkomen dat de buitenwereld lucht krijgt van de conflicten die zich afspelen binnen het gezin. Sommige jongeren keuren het psychisch geweld door hun ouders wel af, maar uit liefde voor de ouders leggen zij zich er bij neer. Andere jongeren vertellen zich schuldig te voelen wanneer zij zien dat hun ouders zich machteloos voelen. Zij willen hun ouders geen pijn doen. Meer dan de helft van de geïnterviewde kinderen zegt zich na afloop aan te passen aan de wensen of verwachtingen van hun ouders. Een ander deel komt regelrecht in verzet tegen hun ouders, bijvoorbeeld door weg te lopen. Ook zijn er kinderen die, om de vrede te bewaren, de ouders alleen maar het gevoel geven dat zij het met hen eens zijn. In werkelijkheid veranderen zij niet. (Yerden, 2008 : 204/6)

### **Seksueel misbruik en prostitutie onder allochtone jongeren**

Over seksueel misbruik in de jeugd van jongens is weinig bekend. Er is weinig studie naar gedaan en er wordt weinig over geschreven in de media. Uit het onderzoek dat wel bekend is, komt naar voren dat mannen/jongens na deze misdrijven dezelfde gevoelens ervaren als vrouwelijke slachtoffers, zoals schaamte, zelfverwijt en schuldgevoel. Daarnaast hebben zij extra problemen omdat de maatschappelijke norm is dat mannen zichzelf moeten kunnen beschermen. Er kan ook verwarring ontstaan bij het slachtoffer als hij tijdens een verkrachting een erectie krijgt. Sommige mannen kunnen hierdoor geloven dat zij niet verkracht zijn, of zelfs toestemming hebben gegeven. (Kooistra, 2006: 5)

Seksueel misbruik wordt in divers onderzoek beschouwd als een van de factoren die de kans op prostitutie vergroten. (Kooistra, 2006: 10/11)

Een groot deel van de minderjarige prostituees kampt met een aantal ernstige, praktische problemen. Zo heeft een groot deel geen vaste woonplaats en ook geen afgemaakte opleiding. Hierdoor lijkt er voor veel minderjarige prostituees buiten de prostitutie nauwelijks een toekomstperspectief te bestaan. (Venics ea, 1998, 56).

Incest in Turkse en Marokkaanse gezinnen: als we een vergelijking maken met incest in Nederlandse gezinnen, dan vallen allereerst de vele overeenkomsten op: wanhoop, zich vies voelen, schuld- en schaamtegevoelens zijn bekende emoties. Dat neemt niet weg dat er ook belangrijke verschillen zijn, die te maken hebben met de positie van migranten in Nederland: men is minder op de hoogte van mogelijkheden van hulpverlening, en men vormt een minderheidsgroep die te maken krijgt met stigma's en vooroordelen. Dat betekent een extra drempel om tegenover Nederlandse hulpverleners opening van zaken te geven. Maar het grootste verschil lijkt te liggen in de angst dat de gemeenschap weet krijgt van de incest en de eventuele ontmaagding van een meisje. Het belang van maagdelijkheid impliceert specifieke signalen, zoals angst van het meisje om te trouwen en overdreven preoccupatie van de vader met de maagdelijkheid van het meisje. Incest bij Nederlandse meisjes noemt men wel een gezinsdrama; incest bij Turkse en Marokkaanse meisjes mag met recht een

familiedrama of misschien wel een gemeenschapsdrama genoemd worden. Een meisje dat met incest te maken heeft komt voor vele dilemma's te staan. Als ze gaat praten, loopt ze kans niet geloofd te worden, omdat incest binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschap nog zo'n onbekend en onvoorstelbaar iets is. Als men wel gelooft dat er iets gebeurd is, loopt ze de kans zelf de schuld te krijgen, maar ook zonder dat kan ze bang zijn voor de mogelijk consequenties: een gedwongen huwelijk met de pleger of het schrikbeeld dat zij nooit meer een goed huwelijk kan sluiten. Incestslachtoffers zijn ook heel bang 'slecht' gevonden te worden en ook dit vormt een belangrijke drempel om een hulpverleenster in vertrouwen te nemen, zelfs als zij al is weggelopen van huis. Meisjes doen zeer weinig aangifte. (Deug, 1989 : 186)

# Beleid en praktijk inzake voorkoming en bestrijding van kindermishandeling

## Hulpverlening: aandachtspunten, adviezen en bestaande voorzieningen

Het is niet mogelijk om een standaardoplossing bij kindermishandeling aan te dragen, omdat het meestal gaat om gecompliceerde situaties, die allemaal weer anders zijn. Vanwege de grote verschillen in opvoedingssituaties en in (sub)culturen, kan het voorkomen dat sommige aanbevelingen met elkaar in tegenspraak zijn. Dit alleen al geeft aan hoe moeilijk het handelen in situaties van kindermishandeling kan zijn. Bovendien speelt niet elke hulpverlener dezelfde rol in de voorkoming en bestrijding van kindermishandeling. Aan de hulpverlener (in overleg met anderen) de keus welke strategie op welk moment bij welk gezin het beste zal zijn. Om verantwoord te kunnen handelen moet men beschikken over een voldoende hoeveelheid kennis, een juiste houding en een ruim aantal vaardigheden. Voor algemene kennis over kindermishandeling (signalen, vormen, achtergronden) verwijzen we naar het dossier van het NJI. Voorts dient men kennis te hebben over risicofactoren die specifiek zijn voor allochtonen.

### Interculturele competenties

Djie (2007) waarschuwt voor bepaalde valkuilen in de hulpverlening aan mensen met een andere culturele achtergrond, en geeft verschillende adviezen om de hulpverlening beter te laten verlopen. Djie stelt ten eerste dat in de hulpverlening aan allochtonen rekening gehouden moet worden met de migratiegeschiedenis. Migranten pendelen tussen meerdere culturen, meerdere contexten. Migratie draagt trauma met zich mee en werkt ontwrichtend voor de familiecontinuïteit. Als je gewend bent om in een drie of vier-generatiefamilie te functioneren leidt migratie tot grote ontwrichting. Want hoe moet je dan met de gezagsdragers overleggen over belangrijke besluiten die genomen moeten worden? Hoe kun je nog bijdragen aan de familieopdracht? En hoe kun je bescherming blijven genieten van je familieleden, als ze niet in de buurt zijn? Kennis en inzicht hebben in aspecten van migratie, helpt om adequate hulp te kunnen verlenen aan migranten. (Djie, 2007 : 34/6). Vervolgens legt Djie uit dat de meeste niet-westerse migranten uit een "collectieve cultuur" komen. Miscommunicatie tussen westerse hulpverleners (afkomstig uit een "individualistische cultuur") ligt op de loer. Mensen uit collectieve systemen worden door hulpverleners vaak benaderd vanuit het psychologische waarde-idee. Het falen en het succes van de kinderen is daarbij gerelateerd aan de ouders. Dat is in Nederland een opvatting die vaak als enige waarheid wordt gezien. Bij cliënten uit collectieve systemen kun je op deze manier de plank volledig mislaan. (Djie, 2007 : 50)

Daarom pleit Djie voor het versterken van interculturele competenties onder hulpverleners. Het model voor interculturele competenties biedt handvatten om beter in staat te zijn een open dialoog te voeren met iemand uit een andere cultuur, of met een andere achtergrond dan jijzelf. Het model bestaat uit een aantal elementen. Allereerst is het belangrijk om kennis van je eigen culturele bagage te hebben (je bewust worden van al je vanzelfsprekendheden). Je eigen achtergrond speelt namelijk een zeer belangrijke rol in hoe je handelt en reageert in het contact met de ander. Vervolgens is het belangrijk kennis van de ander te hebben. Wat is het migratieverleden, hoe steekt de familie in elkaar en meer belangrijke informatie. Je eigen heilige huisjes kennen die je tegenkomt in het contact met de ander is essentieel. Als je ze herkent kun je ze even parkeren en blijft de communicatie open. Je kunnen verplaatsen in de ander betekent dat je van perspectief kunt wisselen. Het gaat om invoelen en begrijpen, bijvoorbeeld wat het betekent om deel uit te maken van een collectief systeem. Of wat de impact is van een migratieverleden. Tot slot moet je ervan uitgaan dat er altijd sprake is van verborgen dimensies. Dat zijn de blinde vlekken in de communicatie. In de interculturele dialoog is het een voorwaarde om te kunnen wisselen van perspectief. Dat kan alleen

plaatsvinden in een context die veilig is en vrij van emotionele verwarring. Als je erg vasthoudt aan je eigen waarheid, of je wenkbrauw optrekt bij een opvatting van de ander, zie je dat de ander afhaakt in het gesprek. Door goede interculturele communicatie en wisseling van perspectief, lukte het bv. een hulpverlener een Afrikaanse moeder te laten stoppen met de fysieke mishandeling van haar kind. Niet door aan te geven dat het gewoon niet kan, dat tolereren wij niet en daarmee klaar! Maar meer vanuit de eigen manier van opvoeden van de cliënte, en door haar ruimte te geven en mogelijkheden aan te bieden om het anders te doen, maar dan wel op haar eigen manier. Je moet ook altijd in gedachten houden dat mensen met een andere culturele achtergrond ook kunnen opvoeden. Ze zijn niet dom, en hun manier van opvoeden heeft eeuwenlang succes gehad in het land van herkomst. (Djie, 2007 : 47/53)

Het onderzoek van Jonkers (2003) laat zien hoe problematisch een beleidsbenadering is waarin allochtone kinderen en hun ouders als een risicogroep worden gezien en er een 'jeugdgezondheidszorgpakket' voor hen wordt vastgesteld omdat hun opvoedingscultuur zou afwijken. Die groepsindeling gaat voorbij aan de heterogene achtergronden en uiteenlopende maatschappelijke posities van de niet-westerse cliënten. Jonkers maakt ook bezwaar tegen het feit dat vooronderstellingen over een afwijkend opvoedingsklimaat een motief vormen voor opvoedingsondersteuning, en stelt dat niet cultuurverschillen tussen westerse hulpverleners en niet-westerse cliënten de oorzaak zijn van miscommunicatie, maar beeldvorming. Die beeldvorming is geen objectieve weerspiegeling van een ondubbelzinnige werkelijkheid. Ze heeft ook geen empirische basis. Zij is het product van een asymmetrische etnische relatie. De verhouding tussen cliënten en hulpverleners wordt in wezen bepaald door een normatieve hiërarchie die gekenmerkt wordt door de hegemonie van de opvoedingskennis van de deskundige. Hulpverleners zouden er goed aan doen het denken in cultuurverschillen als verklaring voor hun professionele frustraties los te laten. Zij zouden cliënten meer moeten aanbieden dan een stereotiep pakket 'moderne opvoedingspraktijken' door meer aan te sluiten bij de concrete situaties van hun cliënten: hun gezinsomstandigheden, hun sociaal referentiekader, hun ervaringsdeskundig kapitaal en hun minderheidspositie in de Nederlandse samenleving. Mogelijk krijgen zij dan oog voor de heterogeniteit en ontwikkeling van hun cliënten en hun verschillende behoeften. (Jonkers, 2003: 203/205)

In haar studie naar de oorzaken van de vaak krampachtige en ineffectieve communicatie in interculturele situaties komt Evelien van Asperen tot de slotsom dat de belangrijkste oorzaak daarvan ligt bij de interculturele ideologie. Van daaruit gaat ze na hoe deze ideologie eruitziet, wat de effecten ervan zijn, en hoe zij wordt verdedigd. Vervolgens komt de vraag aan de orde wat de elementen voor alternatief kunnen zijn. De basisbegrippen in haar onderzoek zijn communicatie, cultuur, en macht. (Asperen, Van, 2003)

Van Keulen (2002): Als hulpverleners kennis hebben van de specifieke kenmerken van de cultuur van diverse bevolkingsgroepen, bestaat het gevaar van generaliseren. Generaliseren gaat voorbij aan het individu en de individuele situatie. De Chinese vader als restauranthouder bestaat niet, evenmin als de eerste generatie- Marokkaanse moeder. Daarom is het goed altijd na te gaan of een probleem wordt veroorzaakt door de culturele en etnische achtergrond of door andere factoren. Ligt een probleem in een Somalisch gezin bv. wel aan het oorlogsverleden of veeleer aan de krappe behuizing? Bovendien houdt diversiteit niet op. Er komen nieuwe groeperingen binnen, de generaties veranderen. De diversiteit aan culturen in het huidige Nederland is groot, en het lijkt ondoenlijk van al die groepen kennis te vergaren. Hier komen we aan de basis van het omgaan met diversiteit: een open en respectvolle houding naar de ander als individu, ongeacht zijn of haar afkomst, en een kritische blik naar de eigen vooronderstellingen en vanzelfsprekendheden. Met zo'n instelling kan ook een onbekende etnische groepering tegemoet getreden worden en door vragen stellen en luisteren kan de juiste informatie verkregen worden. Uitgebreide kennis vooraf is niet altijd nodig. (Van Keulen, 2002: 172/4)

Volgens Zandijk (1996) is basale kennis van verschillende culturen en opvoedingspatronen onmisbaar, maar dienen hulpverleners daarbij erg alert te zijn op veranderingen in normen en waarden die allochtonen in Nederland al dan niet meemaken. Men moet steeds uitgaan van de betekenis die ieder individu aan zijn situatie en cultuur verleent om vooroordelen, stereotypen en generalisaties te voorkomen. Een juiste houding is een eerlijke, en respectvolle houding, waarbij gepoogd wordt zich in te leven in de belevingswereld van de ouders en zich van vooroordelen te ontdoen. De benodigde vaardigheden bij (vermoedens van) kindermishandeling zullen per beroepsgroep nogal verschillen. Toch is er een aantal vaardigheden aan te geven die voor alle eerstelijnsverleners gelden. Voor algemene vaardigheden verwijzen wij naar het dossier van het NJI. In grote lijnen zou je kunnen zeggen dat bij allochtone gezinnen de aanpak op de volgende terreinen anders is: nog meer aandacht besteden aan de context waarin de mishandeling plaatsvindt en aan de intentie van de ouders (kindermishandeling stel je vast ondanks de intentie. Maar als je begrip hebt voor de intentie, kun je voorts gaan praten over de wijze waarop die intentie in de praktijk gebracht moet worden; je kunt alternatieven voor slaan aanbieden) ouders benaderen op een manier die aansluit bij wat ze in hun cultuur gewend zijn rekening houden met taalverschillen (zie stukje over tolken elders in dit kennisdocument) in de hulpverlening rekening houden met culturele verschillen: het is belangrijk te luisteren naar wat mensen zelf te zeggen hebben en naar de oplossingen die zij zelf aandragen. Het werken met een hulpverlener uit de eigen doelgroep kan de communicatie vergemakkelijken en het begrip van de situatie vergroten, maar het is geen garantie dat de boodschap goed wordt overgebracht. Een ander probleem kan zijn dat allochtone hulpverleners, juist doordat zij dezelfde culturele achtergrond hebben als hun cliënten, blinde vlekken hebben. En sommige ouders willen geen hulpverlener uit hun eigen cultuur, uit angst voor eerverlies in de eigen gemeenschap. (Zandijk ea, 1996: 31/46)

Metin ea (2006) onderstrepen in hun onderzoek dat tussen en binnen migrantengroepen enorm veel verschillen bestaan. Wat al deze culturen delen, is een schaamtecultuur waarin niet wordt gepraat over persoonlijke problemen zoals dat gebeurt in het Westen. In het Westen staat de autonomie van het individu centraal. De hulpverlening is gebaseerd op dit uitgangspunt. In collectieve wij-culturen staat de autonomie van het individu op een andere plan, namelijk in het handhaven en veilig stellen van de eigen plek in de gemeenschap. Er is dus sprake van een verschil in insteek als het gaat om de verwachtingen van de allochtone en autochtone hulpvrager. Bovendien uit de schaamtecultuur zich in een zwijgcultuur. Men gelooft niet in de kracht van 'praten' maar in de kracht van 'zwijgen.' Zaken worden niet direct gecommuniceerd omdat de groepsregels dit niet toelaten als 'gewenst gedrag.' Zo worden onderwerpen op een indirecte wijze kenbaar gemaakt aan de ander. Komt iemand uit dezelfde gemeenschap, dan zal deze persoon onmiddellijk begrijpen wat de ander bedoelt. Voor een buitenstaander is dit vaak niet te vatten. Allochtone hulpvragers verwijzen hiernaar als zij zeggen "de Nederlandse hulpverlener begrijpt mij niet." Het is aan allochtone groepen aan te geven wat de autochtone hulpverlener dan niet begrijpt; hiervoor zou gebruik gemaakt moeten worden van herkenbare culturele codes. (Metin ea, 2006: 48/61). Ook stellen Metin ea dat de hulpverlening in Nederland erop gericht is de mensen aan te spreken op gedrag en eigen verantwoordelijkheid. Deze houding sluit niet aan bij de beleving van veel allochtone groepen uit een collectieve cultuur. Natuurlijk zijn mensen verantwoordelijk voor hun daden, maar alle ontwikkelingen die aan zijn daden vooraf gaan, zouden moeten dienen als basis voor het hulpverleningsproces, om te bereiken dat mensen hun verantwoordelijkheden ook daadwerkelijk nemen. Want veel allochtonen wijzen alleen externe factoren voor problemen aan: het ligt aan anderen of aan de omstandigheden. In Nederland nemen de mensen de controle in eigen had. Generaliserend zit er een afstand tussen de wijze waarop een Nederlander verantwoordelijkheid neemt en een allochtoon. Dat zou meegenomen moeten worden in de hulpverlening. Als iemand alles buiten zichzelf legt, wordt het erg lastig, zo niet onmogelijk om naar zijn eigen gedrag te kijken. In de hulpverlening aan ouders gaat het om inzicht krijgen in het eigen gedrag en in de eigen handelingspatronen. Dit sluit niet altijd goed aan bij de hulpvraag van migranten. Ook worden

de spelregels en de wetten in Nederland door de meeste allochtone ouders niet herkend, hoewel ze de basis vormen van het algehele hulpverleningsproces. Wanneer sprake is van een collectieve zwijgcultuur en een uitgesproken straf voor mensen die over de grens gaan, zal de aanwezige cultuur het geweld, ongewild en onbewust goedkeuren. Door dit groene licht komt het 'beheersen' van agressie in gevaar. Deze zaken zullen in de loop van de therapie ruimte moeten krijgen. Extra activiteiten als inburgering, praten over waarden en normen en migratie zijn belangrijk. (Metin ea, 2006: 215/217)

Shadid (2000) tenslotte, stelt dat het bevorderen van interculturele competentie alleen mogelijk wanneer in de daarbij gebruikte modellen rekening wordt gehouden met zowel de culturele verschillen tussen de communicatiepartners als met hun sociale vaardigheden en de specifieke omstandigheden van de ontmoeting.

### **Aandachtspunten betreffende enkele belangrijke allochtone doelgroepen**

Ouders van huiselijk geweld maken iets zichtbaar wat jarenlang niet zichtbaar is geweest. Namelijk, dat de emancipatieprocessen die in Nederland vanzelfsprekend zijn geworden, niet zo vanzelfsprekend zijn voor in Nederland wonende allochtone groepen. Veel emancipatietrajecten zijn altijd gericht geweest op vrouwen. Evenwichtige aandacht en waar mogelijk een parallelle aanpak voor geïsoleerde groepen, waaronder allochtone mannen, zeker van de eerste generatie, is wenselijk. Momenteel is het hulpverleningsaanbod gericht op het snel stoppen van geweld. De meeste ouders stoppen het geweld tijdens de behandeling maar vallen daarna terug op gewelddadig gedrag. Er zijn weinig handvatten om het geweld structureel te stoppen, en uitsluitend te vinden binnen de gedwongen hulpverlening. Motivatie om vrijwillig behandeld te worden is laag. (Metin ea, 2006: 195/200)

Veel Turkse respondenten in het onderzoek van Metin ea geven aan dat in het algemeen hulp pas gezocht wordt als een probleem al geëscaleerd is. Dat kan hulp van religieuze leiders zijn, of hulp in het Nederlandse circuit. Beide vormen zetten meestal geen zoden aan de dijk. Zij vinden dat er meer voorlichting moet komen, voor mannen in het bijzonder. Voorlichting om het taboe te doorbreken. Over huiselijk en andere vormen van geweld en de psychosociale en psychiatrische gevolgen daarvan moet openlijk in de Nederlands-Turkse gemeenschap gesproken kunnen worden. Dit om de drempel naar hulpverlening te verlagen en de toeleiding naar professionals te vergemakkelijken: "we moeten af van het idee dat hulp zoeken voor de zwakken is." De respondenten zien hierin een duidelijke taak voor zelforganisaties, waaronder sociaal-religieuze organisaties. (Metin ea, 2006: 131/6)

Afro-Surinaamse respondenten in het onderzoek van Metin ea, benadrukken dat door de migratie veel tradities verloren zijn gegaan zonder dat er iets voor in de plaats is gekomen; zo ook tradities die werkten als preventie, hulpverlening en nazorg bij huiselijk geweld. Zij pleiten voor het versterken van het zelfoplossend en zelfcorrigerend vermogen binnen de Nederlands-Afro-Surinaamse gemeenschappen. Dit door vormen van preventie, hulpverlening en nazorg te ontwikkelen die aansluiten bij de winti-cultuur en gemeenschapstradities van collectieve verantwoordelijkheid bij ruzies, escalaties en andere gezins- of familieproblemen. Er wordt een lans gebroken voor informele helpers die status en aanzien binnen de gemeenschap hebben, maar vooral ook feeling met winti en de migratiegeschiedenis van Afro-Surinamers. (Metin ea, 2006: 161/5)

Bij gezinsproblemen hulp inroepen van buitenaf is niet iets wat de Marokkaanse respondenten uit het onderzoek van Metin ea zouden doen. De schijn hoog houden en de narijheid in huis houden, is stevast het devies, vanwege de angst voor roddel. Onbekendheid met hulpverlenende instellingen speelt een duidelijke rol. Wat een psycholoog doet en kan betekenen, weten de deelnemers veelal niet.

Maar er is ook argwaan. Vooral van de kant van de eerste generatie-vaders. Zij zien in hulpverleners zelfs tegenstanders. Wel menen deze mannen dat voorlichtingsactiviteiten belangrijk zijn, en willen zij leren praten, over moeilijke dingen en over ruzies in hun gezinnen. Iedereen is ervan overtuigd dat de taboes doorbroken moeten worden, maar wel in een veilige setting. In hele kleine groepen, of in een-op-een situaties. Ook werd duidelijk

dat veel Nederlands- Marokkaanse mannen zich onheus bejegend voelen en de hakken in het zand zetten omdat ze van alle kanten bekritiseerd worden. Hoe men zich in Nederland gepositioneerd ziet, is heel belangrijk in de vraag of iemand openstaat voor vernieuwingen. Voelt men zich geaccepteerd dan zal men meer openstaan voor andere impulsen, maar voelt men zich buitengesloten (zoals vooral veel Marokkanen zich in Nederland voelen), dan zal een systeem naar binnen keren. Dit heeft zijn weerslag op de behandeling. Marokkaanse mannen die in therapie gaan, moeten zich eerst heel veilig voelen. (Metin ea, 2006: 189)

Een algemene klacht van vluchtelingen is dat ze zich niet begrepen voelen door Nederlandse hulpverleningsinstanties. Het inschakelen van officieel bevoegde instanties zoals de Raad voor de Kinderbescherming is voor ouders zeer dramatisch en bedreigend. In contacten met deze instanties ontstaat al snel het gevoel dat 'ze onder kinderen af willen pakken', waarna de ouders zich afsluiten. Er zijn dilemma's die hulpverleners ervaren, die min of meer specifiek zijn voor vluchtelingengezinnen. Allereerst staat de hulpverlener, zoals bij migrantengezinnen, voor de vraag in hoeverre het handelen van de ouders als opvoedingsstijl al dan niet acceptabel is binnen de betreffende cultuur. Daarnaast is er de vraag of er een verband is tussen symptomen van het kind en andere traumatische ervaringen opgedaan voor en tijdens de vlucht. Beide dilemma's vragen om extra voorzichtigheid bij het navorsen van vermoedens van kindermishandeling ; In het eerste geval kan het behulpzaam zijn te informeren bij zelforganisaties als er twijfels zijn over een bepaald gebruik of voor meer achtergrondinformaties over de groep vluchtelingen. In het tweede geval is doorvragen naar wat ouders en kinderen hebben doorgemaakt relevant. De praktijkervaringen van Pharos- medewerkers bieden tenslotte enkele handvatten voor handelen van hulpverleners in het geval van vermoedens van kindermishandeling : ga om vast te stellen wat er precies gespeeld heeft, niet over één nacht ijs. Trek de tijd uit om te luisteren en het handelen van ouders en kinderen te begrijpen. Betrek zoveel mogelijk de ouders erin, informeer hen en vraag door naar hun leven en problemen in het nieuwe land. Werk als hulpverlener aan de vertrouwensrelatie en ruim eventuele misverstanden uit de weg. Leg de ouders zo nodig bij herhaling uit wat je functie is, welke bevoegdheden je hebt en waarom in Nederland het zo geregeld is. Geef eenvoudige en praktische suggesties wat ouders kunnen doen wanneer ze zich door het kind geprikkeld voelen, zodat ze er even afstand van kunnen nemen, bijvoorbeeld door de kamer uit te gaan. Geef de ouders moed en laat zien wat er goed gaat in het gezin. (Van Dijk ea, 1997, 5)

Pharos werkt aan een projectvoorstel voor de voorkoming en bestrijding van kindermishandeling in asielzoekerscentra door middel van enerzijds het vergroten van opvoedcompetenties van ouders en het versterken van weerbaarheid van kinderen en anderzijds professionals in staat te stellen kindermishandeling beter te signaleren en adequaat hierop te handelen. (Pharos, 2008)

## **Werken met tolken**

Over het gebruik van een tolk zijn de meningen verdeeld. Het is zinvol aan de mensen met een taalbarrière zelf te vragen hoe ze daarmee om willen gaan. Sommige ouders willen liever geen tolk, omdat ze bang zijn dat hun probleem dan in hun gemeenschap bekend zal worden. Je moet in ieder geval nooit een kind gebruiken als tolk, zeker niet als het over mishandeling gaat. De machtspositie die het kind daarmee verwerft, verergert het probleem. (Zandijk ea, 1996: 46)

Meer informatie in de folder [Wanneer laten tolken?](#)

## Actuele ontwikkelingen en kansen

De nota "Diversiteit in het Jeugdbeleid" van het Ministerie voor Jeugd en Gezin, biedt vele mogelijkheden voor een verbetering van de hulpverlening aan allochtone gezinnen. Punten uit de nota die voor het voorkomen en bestrijden van kindermishandeling in allochtone gezinnen van belang zijn:

13. Centra voor jeugd en gezin beschikken over hulpverleners die kunnen inspelen op culturele achtergronden en gezinssituaties van allochtone jongeren.
14. Centra voor jeugd en gezin vergroten hun bereik onder allochtone jongeren door samen te werken met onder meer jeugd- en jongerenwerk, sportverenigingen en zelforganisaties.
15. Centra voor jeugd en gezin dragen er zorg voor dat bij de indicatiestelling voor specialistische zorg en speciaal onderwijs, rekening wordt gehouden met culturele achtergronden en de gezins- situatie van allochtone jongeren.
16. Zowel bij generalistische als specialistische jeugdzorg wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van gezinsgerichte interventies waarbij rekening wordt gehouden met de culturele achtergronden van het gezin.
17. Binnen de jeugdzorginstellingen wordt deskundigheidsbevordering geboden, gericht op het aanleren van multiculturele competentie. Bovendien wordt werken met multicultureel samengestelde teams bevorderd. Daarmee wordt expertise ten aanzien van culturele achtergronden van allochtone jongeren uitgebouwd, zodat beter op diverse culturele achtergronden kan worden ingespeeld.
18. Versterk de competenties van beroepskrachten, door in de organisaties en in het beroepsonderwijs gebruik te maken van competentieprofielen ontwikkeld door NIZW beroepsontwikkeling. Neem de ontwikkelde competentieprofielen als uitgangspunt in de beroepsopleidingen voor de jeugdzorgsector.
24. Deskundigheid die onder meer bij Nidos en de Unit Multi-etnisch politiewerk van de politie Haaglanden is opgebouwd, dient breder te worden benut om specifieke problemen van allochtone jongeren die niet in een voldoende veilige thuisomgeving kunnen opgroeien, waaronder jongeren die met eerwraak worden bedreigd, vroegtijdig signaleren en om zonedig met dwang snel te interveniëren.
32. De Rijksoverheid stimuleert actualisatie van beroepsopleidingen voor het jeugdbeleid met aandacht voor het verwerven van interculturele competenties.
33. Het rijk laat onderzoek verrichten naar de effectiviteit van instrumenten, interventies en programma's voor allochtone jongeren.
34. Het rijk dient waar nodig de ontwikkeling en toepassing van maatwerkinterventies voor allochtone jongeren te stimuleren en faciliteren.
35. Registreer de etniciteit van jeugdigen in het 'elektronisch kinddossier'.
36. De rijksoverheid zorgt er voor dat in de indicatoren voor de landelijke jeugdmonitor onderscheid wordt gemaakt naar etniciteit.

(Nota "Diversiteit in het Jeugdbeleid", Ministerie voor Jeugd en Gezin)

Stichting Kinderpostzegels Volgens Kinderpostzegels is er nog onvoldoende aandacht voor de aanpak van kindermishandeling binnen gezinnen met een niet-westerse achtergrond. Zij wil er daarom met haar programma 'Stop Kindermishandeling' voor zorgen dat deze groep de nodige aandacht krijgt. De rol van Kinderpostzegels is om nieuwe initiatieven uit te lokken. Ook wil ze, waar mogelijk en relevant, verschillende spelers in het veld samenbrengen om ervaringen en expertise uit te wisselen. Hierbij denkt Kinderpostzegels onder andere aan welzijnsorganisaties, expertisecentra, migrantengroeperingen en zelforganisaties. Kinderpostzegels is geen uitvoerende organisatie. Zij wil organisaties die samenwerken met de doelgroep van aandacht, tijd en geld voorzien om kindermishandeling tegen te gaan. De nadruk zal hierbij liggen op:

- preventie
- training
- opvoedingsondersteuning
- voorlichting en bewustwording (zoveel mogelijk in samenhang met andere voorgaande activiteiten).

Het uitgangspunt van Kinderpostzegels is dat er in Nederland reeds veel ontwikkeld is aan methoden en programma's, en dat het belangrijker is om de bruikbaarheid van bestaand materiaal te verbeteren dan om nieuwe programma's te ontwikkelen.

([www.kinderpostzegels.nl](http://www.kinderpostzegels.nl))

Het expertisecentrum voor Multi-Etnisch Politiewerk (MEP)

Er bestaat een expertisecentrum voor multi-etnisch politiewerk, MEP, dat ondersteuning biedt aan alle Nederlandse korpsen bij politiewerk waarbij etniciteit een rol speelt, of het gaat om eer gerelateerd geweld, vrouwenbesnijdenis, of andere problemen

(<http://www.nieuwsbank.nl/inp/2005/10/19/R223.html>)

Aanvullende informatie met betrekking tot specifieke vormen van kindermishandeling

### **Lichamelijk geweld**

MOVISIE en Ada Awareness hebben de Training "Als ik hem was ontwikkeld". Deze training bestaat uit vier dvd's (met handleiding) die handvatten bieden om huiselijk geweld bespreekbaar te maken onder allochtone mannen, zowel daders als omstanders. In eerste instantie verschijnt een versie van de film die zich richt op mannen met een Turkse achtergrond. Een film die zich richt op Antilliaanse en Surinaamse mannen is in voorbereiding. MOVISIE organiseert in samenwerking met Stichting Ada Awareness deze [pilottraining voor hulpverleners en andere deskundigen](#) die de film bij hun activiteiten gericht op Marokkaanse mannen willen inzetten. Hiernaast wordt ook een pilottraining specifiek voor voorlichters aangeboden.

[Veilige Haven](#) is de plek voor Amsterdamse meiden en jongens met een etnische achtergrond en homo-, biseksuele, lesbische of transgender gevoelens.

### **Eer gerelateerd geweld**

Bestaand beleid/kennis/vaardigheden/interventies

Bij Stichting Kezban zijn verschillende voorlichtingsfilms verkrijgbaar, gericht op het bespreekbaar maken en terugdringen van huiselijk geweld. Bij de films wordt een handleiding geleverd met toelichting en aanwijzingen voor discussieleiders.

Voorlichtingsfilms 'Als ik háár was.....', en 'Hou mijn hart vast' ([www.st-kezban.nl](http://www.st-kezban.nl))

De [Stichting Verdwaalde Gezichten](#) heeft een educatief project samengesteld (een lespakket), de Zwarte Tulp, dat tot doel heeft middelbare scholieren aan het denken te zetten over tradities die schadelijk zijn voor vrouwen.:

De Vrouwenfederatie van de Turkse Moskeevereniging Milli Görüs heeft in 2005 een reeks openbare debatten en gesprekken in huiselijke kring georganiseerd rond het thema eer gerelateerd geweld. Het was voor veel bezoekers van die gespreksavonden de eerste keer dat zij openlijk over eer gerelateerd geweld konden praten en dat zorgde voor emotionele momenten. Dit alles is maar een greep uit de activiteiten die migrantenorganisaties hebben ondernomen om de discussie over eer gerelateerd geweld binnen hun achterban aan te zwengelen. (Zee, 2006: 208/210)

Op [www.stopgeweldtegenvrouwen.nl](http://www.stopgeweldtegenvrouwen.nl) vindt u informatie over onder andere eer gerelateerd geweld, en over projecten van VON om eer gerelateerd geweld tegen te gaan, alsmede informatie over een handelingsprotocol, en voorlichtingsmateriaal. In het handelingsprotocol wordt vastgelegd wat leden van zelforganisaties moeten doen wanneer zij eer gerelateerd geweld binnen hun achterban signaleren. Het is de bedoeling dat migrantenorganisaties in de toekomst beter gaan samenwerken met politie en hulpverleners in dit soort situaties.

Dat de regering een proefproject opzet binnen het onderwijs is een heel goede zaak. Scholen zijn allereerst een plaats waar de meeste migrantenjongeren/kinderen te vinden zijn. (Zee, 2006: 212)

*opleiding transculturele systeemtherapie: Wat werkt? (Effectieve preventie en hulp)*

In ontmoeting : een interactieve benadering van geweld binnen eerculturen / J. Simsek; G. de Groot. - Amsterdam : SWP Uitgeverij, 2008. - ISBN 9789066659544 *Samenvatting:* Methodiek voor de hulpverlening aan klanten die te maken hebben met dreigend eergelateerd geweld. Het boek is bedoeld voor beroepskrachten en wil een inspirerend middel zijn bij hulpverlening aan klanten uit eerculturen. De publicatie is tot stand gekomen op initiatief van Fier Fryslan met subsidie van het Oranje Fonds. Verkrijgbaar in de boekhandel of rechtstreeks bij de uitgeverij voor 26,50 euro.

Lacunnes in bestaand beleid/kennis/vaardigheden/interventies, en suggesties voor verbetering

Eer gerelateerd geweld is een ontzettend complex probleem en het is niet zo eenvoudig de risico's in te schatten. Er zijn zoveel factoren die een rol spelen bij het wel of niet escaleren van een eerschending. Een ander probleem is dat bedreigde vrouwen niet makkelijk praten over een erekwestie. Ze schamen zich voor hun probleem of zijn bang hun familie in een kwaad daglicht te stellen. Daarom zullen zijn lang niet altijd bij een eerste gesprek met een hulpverlener melden dat zij met eer gerelateerd geweld te maken hebben. (Zee, 2006: 143/8)

Voor minderjarige meisjes die met eer gerelateerd geweld worstelen, is in Nederland niet veel specifieke opvang. Een opvangcentrum als De Bocht in Goirle neemt wél meisjes op en bij andere vrouwenopvanghuizen wordt wel eens een uitzondering gemaakt voor een minderjarig meisje, maar daar is de hulpverlening niet toegesneden op het begeleiden van pubers. Verder bestaat in Rotterdam het islamitische opvanghuis Duygu dat meisjes vanaf dertien jaar opvangt. Het grote voordeel van dit islamitische opvanghuis is dat het voor ouders geen schending van de familie-eer is als hun dochter daar haar toevlucht zoekt. Er is echter slechts plaats voor vijftien meisjes. De opvang van minderjarige meisjes die op de vlucht zijn voor hun familie vormt zodoende een lacune in de hulpverlening. Een moeilijk punt is ook dat de wet vereist dat de jeugdzorg ouders op de hoogte stelt wat hun dochter is. Niet alleen het gebrek aan opvangmogelijkheden vormt een probleem, ook het gebrek aan kennis binnen de jeugdhulpverlening is groot. De AMK's en de Raad voor de Kinderbescherming zouden hierover expertise in huis moeten hebben, maar daar ontbreekt het aan. Gebrek aan kennis bij hulpverleners kan dramatische gevolgen hebben (Zee, 2006: 152/6)

Dat het op veel scholen ontbreekt aan begrip voor de problematiek van allochtone meisjes is een jammerlijk gemiste kans, want de school is vaak de enige plaats waar meisjes uit traditionele gezinnen te bereiken zijn voor mensen van buiten hun gemeenschap. (Zee, 2006, 158)

Behalve aan hulp aan meisjes ontbreekt het in Nederland ook aan hulp aan hun ouders. Er zou veel meer werk gemaakt moeten worden van opvoedingsondersteuning aan allochtone ouders. Dit is sowieso geen gemakkelijk opgave, maar bij eer gerelateerd geweld hebben hulpverleners helemaal het gevoel voor een onmogelijke opgave te staan. Ze krijgen meisjes binnen die duidelijk hulp nodig hebben, maar kunnen het probleem niet op een directe manier met de ouders bespreken. Want het feit dat het meisje om hulp heeft gevraagd, is al een eerschending op zichzelf. (Zee, 2006: 161)

Het bestrijden van eer gerelateerd geweld is ook geen eenvoudige taak voor de politie, want het is een verschijnsel dat zich moeilijk laat vastpinnen: het kent talloze verschijningsvormen. Dat is erg lastig, vooral voor een apparaat als de politie, waar bij uitstek een cultuur heerst van duidelijke taal en duidelijk omschreven taken. Maar voor de aanpak van een eerconflict gelden nou eenmaal geen vaste regels. Zelfs als de politie het gevaar onderkent, is het nog niet zo makkelijk in te grijpen als een man bedreigingen uit, maar nog geen strafbare feiten heeft gepleegd. En zelfs al zou de politie een potentiële dader kunnen arresteren, dan zijn er altijd nog andere familieleden die de taak over kunnen nemen. (Zee, 2006: 166/7) Het is zaak voor de politie om heel behoedzaam te werk te gaan bij eer gerelateerd geweld. Dingen

zijn vaak niet wat ze lijken. En het slepende karakter van sommige eerconflicten maakt het ook heel lastig. Verder zijn er aan het optreden van de politie risico's verbonden. Al te opzichtig ingrijpen kan bijvoorbeeld een eerschending, die tot dan toe nog geheim was

geschreven, openbaar maken en juist geweld uitlokken. Als het geweld al heeft plaatsgevonden, zijn de daders meestal gemakkelijk op te sporen, maar een veel moeilijker punt vormt het aantonen van de betrokkenheid van familieleden. (Zee, 2006: 170/2) De politie kan de hulp van het MEP invoeren (Multi-Etnisch Politiewerk, een expertisecentrum dat ondersteuning biedt aan alle Nederlandse korpsen bij politiewerk waarbij etniciteit een rol speelt). Voor de politie is bemiddeling een belangrijke manier om geweld te voorkomen wanneer er sprake is van een eerschending. Voorop staat dat de bemiddelende politieman de eerschending niet bagatelliseert maar laat zien dat hij weet hoe groot het probleem is voor de betrokkenen. De politie moet duidelijk maken: we begrijpen dat u in een moeilijke positie verkeert en willen helpen zoeken naar een oplossing, maar een eermoord is uitgesloten. En als u denkt dat u dat wel kunt doen, zijn de consequenties ernstig. Willem Timmer van MEP stelt dat drukmiddelen goed werken. Bijvoorbeeld aan families duidelijk maken dat bij escalatie van een conflict het niet bij de vervolging van één persoon zal blijven. Sommige families zijn gevoelig voor dit soort pressiemiddelen en tonen zich dan bereid om tot bemiddeling te komen. Maar meestal zijn het overtuigende argumenten die uitkomst bieden bij bemiddeling in eerezaken. Het is hierbij belangrijk dat de juiste persoon wordt ingeschakeld voor de bemiddeling. De unit MEP heeft overal in het land presentaties gehouden voor wijkbureaus en er wordt gewerkt aan lesmateriaal voor de Politie Academie. Maar nog lang niet alle politieagenten die te maken krijgen met een eerconflict realiseren zich dat het inschakelen van expertise van levensbelang kan zijn. (Zee, 2006: 175/9)

Nederland ligt voor op andere Europese landen als het gaat om de aanpak van eer gerelateerd geweld, maar er moet nog veel gebeuren. Preventie is het eerste wat nodig is: potentiële slachtoffers moeten zo goed mogelijk worden beschermd en daarvoor is allereerst kennis nodig. Het is van groot belang dat scholen, net als bijvoorbeeld consultatiebureaus en huisartsen, kinderen uit migrantengezinnen goed in de gaten houden en alert zijn op signalen die op problemen wijzen. Het is bovendien ontzettend belangrijk migrantenmeisjes te stimuleren hun diploma te halen. Als zij goed zijn opgeleid, maken ze meer kans op een eigen leven. Het aanzien dat ze hun familie bezorgen door een mooie carrière of hun bijdrage aan de gezinseconomie zal hen beter uitgangspunt bezorgen als het gaat om het verkrijgen van vrijheden. Bovendien is gebleken dat goed opgeleide moeders over het algemeen hun zoons meer respect voor vrouwen bijbrengen dan moeders zonder scholing. Maar bij alle pogingen om migrantenmeisjes mondiger te maken en te emanciperen moet wel bedacht worden dat dit meer eer gerelateerde conflicten zal genereren en dat het dus tegelijkertijd zaak is te zorgen voor goede opvang. De opvang van bedreigde meisjes is op dit moment ontoereikend. Daar zal de regering echt iets aan moeten doen. Anders is het vergroten van de weerbaarheid van migrantenmeisjes een heilloze onderneming. Misschien moet de oplossing worden gezocht in het uitbreiden van islamitische opvanghuizen. Daar kunnen islamitische meisjes verblijven zonder dat daarmee de familie-eer is aangetast. Meer scholing en meer kansen op de arbeidsmarkt is ook voor migrantenjongens van groot belang. Wanneer zij het gevoel hebben buiten de Nederlandse samenleving te staan, is het gevaar dat ze zich als tegenreactie aan conservatief gedachtegoed gaan vastklampen groot. En waar kunnen ze nog eer aan ontleen als ze geen toegang hebben tot de arbeidsmarkt? Wat uiteindelijk nodig is, is een mentaliteitsverandering onder migranten en dat is helaas een kwestie van lange adem. Films, televisieprogramma's en andere vormen van entertainment waarin naar voren komt hoe illusoir de gedachte is dat een moord een man eer kan opleveren, kunnen een belangrijke rol spelen bij de mentaliteitsverandering. Bij de mentaliteitsverandering onder migranten kunnen geestelijke leiders een veel grotere rol spelen dan zij tot nu toe hebben gedaan. De Koran spreekt duidelijke taal: het recht in eigen hand nemen, is niet toegestaan. Imams moeten deze boodschap actief uitdragen, maar vaak zijn zij ook maar gewone conservatieve mannen die net zo goed in en eercultuur zijn

grootgebracht en de familie-eer dus als iets belangrijks zien. Reformatorische imams, ook wel fundamentalisten genoemd, die zich puur op de schrift richten, wijzen eer gerelateerd geweld af als behorend tot de pre-islamitische tijd en in strijd met de islamitische voorschriften. De Tilburgse imam Ahmad Salam (die minister Verdonk geen hand wilde geven), heeft in een gepubliceerde preek eer gerelateerd geweld veroordeeld als een heidens gebruik. Op school, en ook op moslim- en hindoescholen, zou een nieuw vak moeten worden ingevoerd: mensenrechten. Een vak dat kinderen al op jonge leeftijd leert dat mannen en vrouwen gelijk zijn, dat vrouwen net als mannen recht op een eigen leven hebben en dat zij net als mannen in vrijheid mogen bestaan. En dat een mens op geen enkele manier eer kan ontlenen aan het plegen van eer gerelateerd geweld. (Zee, 2006: 212/7)

Instanties organisaties die actief zijn in de strijd tegen eer gerelateerd geweld, en bestaande voorzieningen

De Stichting Kezban wil:

het onderwerp geweld binnen allochtone kringen bespreekbaar maken door het geven van voorlichting;

de waakzaamheid en toegankelijkheid van de reguliere hulpverlening voor allochtone vrouwen vergroten;

alert zijn op het door de overheid gevoerde beleid betreffende huiselijk geweld en opkomen voor de belangen van allochtone vrouwen en meisjes.

De stichting is geen hulpverlenende instelling, maar tracht door haar adviezen een brug te slaan tussen hulpvragers en de reguliere hulpverlening. De vrijwilligers van stichting Kezban spreken de taal van de hulpvragers en zijn in staat snel het vertrouwen te winnen. Ook hulpverleners hebben soms behoefte aan specifiek advies of interventie, waarvoor zij contact met de stichting kunnen opnemen. ([www.st-kezban.nl](http://www.st-kezban.nl), [info@st-kezban.nl](mailto:info@st-kezban.nl))

Een ander initiatief is de **Stichting Verdwaalde Gezichten**, die is opgericht door twee jongen vrouwen van Turks-Koerdische afkomst:

Weer een ander initiatief is ontplooid door de Vrouwenfederatie van de Turkse Moskeevereniging Milli Görus. Zij hebben in 2005 een reeks openbare debatten en gesprekken in huiselijke kring georganiseerd rond het thema eer gerelateerd geweld.

**www.stichtingvangnet.nl**: opvang meiden vanaf 12 jaar, met een islamitische achtergrond

**www.stopgeweldtegenvrouwen.nl**: Vluchtelingen-Organisaties Nederland (VON): Trefpunt stop geweld tegen vrouwen. Op deze site vindt u informatie over onder andere meisjesbesnijdenis, en eer gerelateerd geweld, en over projecten van VON om eer gerelateerd

### **Lichamelijk/eer gerelateerd geweld naar aanleiding van homoseksualiteit**

Het taboe op het hebben van seksuele contacten met mannen lijkt bij Surinaamse, Turkse en Marokkaanse jongens met een islamitische achtergrond een grotere rol te spelen dan bij Nederlandse slachtoffers. Ze zijn sneller geneigd om hun - al dan niet vrijwillige - seksuele ervaringen met mannen verborgen te houden, uit angst om voor homoseksueel te worden uitgemaakt en de familie-eer aan te tasten. Het voorkómen van schande wordt belangrijker geacht dan het beperken van de schade aan de eigen persoon als gevolg van seksueel misbruik en prostitutie (Kooistra, 2006: 13).

Er is met spoed een inhaalslag nodig om allochtone jongeren op te vangen die vanwege hun seksuele geaardheid in conflict komen met hun sociale omgeving. Initiatieven vanuit de allochtone gemeenschappen voor opvang en doorverwijzing van allochtone jongens hebben hierbij de voorkeur. Wil de politie deze problematiek beheersbaar maken, dan zal zij moeten registreren op etniciteit in een vergaande verfijning en speciale ambtenaren moeten aanstellen die hierop zijn geschoold en de problematiek als dusdanig herkennen, signaleren en aandringen op aangifte. Vervolgens zal de politie adequaat beleid moeten ontwikkelen om

slachtoffers te behoeden voor repercussies uit met name de extra-familiale kring (Kooistra, 2006: 15)

Veilige Haven is de plek voor Amsterdamse meiden en jongens met een etnische achtergrond en homo-, biseksuele, lesbische of transgender gevoelens. Veilige Haven voert de campagne 'Allah heeft mij zo gemaakt.' Amsterdam telt 2700 jongeren in de leeftijd van 15 tot 24 jaar van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse komaf die homoseksuele of lesbische gevoelens hebben. Onder hen zijn er naar schatting 1600 moslimjongeren. De titel van de campagne 'Allah heeft mij zo gemaakt' sluit daarbij aan. Volker Moritz, projectleider van Veilige Haven: "De titel is tot stand gekomen door inbreng van de jongeren zelf en in overleg met een aantal imams. 'Allah heeft mij zo gemaakt' geeft aan wat veel jongeren voelen, namelijk dat hun gevoelens geen keuze zijn. Zij zijn wie zij zijn." De zin verwoordt daarmee ook de diepgekoesterde wens naar acceptatie. Alle jongeren worstelen met de bekende vooroordelen over homoseksualiteit als ze ontdekken dat ze gevoelens hebben voor iemand van hetzelfde geslacht. Jongeren uit een andere cultuur, zoals de moslimjongeren, hebben meestal nog een extra conflict: het sterke verbod op homoseksualiteit binnen die cultuur of religie. Veilige Haven is opgezet voor deze jongeren. Zodat ze in een veilige en vertrouwde omgeving over al hun gevoelens, twijfels en verwarringen kunnen praten. Sinds de start van dit project hebben al tientallen jongeren met verschillende etnische achtergronden hun hart kunnen luchten. Vaak is dat voor het eerst. Twee keer per week heeft Veilige Haven een inloopspreekuur. Maar jongeren kunnen ook bellen met Veilige Haven (020 - 573 94 01) of mailen naar [info@veilige-haven.nl](mailto:info@veilige-haven.nl). Van de campagne 'Allah heeft mij zo gemaakt' zijn gratis posters en stickers te bestellen. Er zijn twee soorten posters en stickers: één met de afbeelding van een jongen en één met die van een meisje. De posters en stickers zijn bedoeld om jongeren met een etnische achtergrond en homoseksuele gevoelens te wijzen op het bestaan van Veilige Haven.

De materialen zijn gratis aan te vragen en zijn te gebruiken op plekken waar de jongeren zelf komen, zoals buurthuizen, scholen of jongerencentra geweld tegen te gaan, alsmede informatie over een handelingsprotocol, en voorlichtingsmateriaal.

Migrantenorganisaties als het **Inspraakorgaan Turken in Nederland (IOT)** en de **Samenwerkende Turkse Organisaties Overijssel (STO)** hebben al een vroeg stadium de eerste pogingen ondernomen om het taboe op eer gerelateerd geweld binnen de Turkse gemeenschap te doorbreken. Het taboe om over eermoorden te spreken, begint tegenwoordig barsten te vertonen. De **Vluchtelingen Organisatie Nederland** hebben het probleem ter discussie gesteld onder nieuwe groepen allochtonen, zoals Afghanen en Irakezen. De VON heeft ook, samen met het IOT en het **Samenwerkingsverband van Marokkanen in Nederland**, het voortouw genomen om een 'handelingsprotocol' op te stellen.

Er bestaat ook een internationale organisatie in Londen: International Campaign Against Honour Killings. (Zee, 2006: 212)

## Meisjesbesnijdenis

Als besnijdenis eenmaal heeft plaatsgevonden, is er niet langer sprake van een risico voor het betreffende meisje, en bestaan er ook geen acties om de gevolgen ongedaan te maken. Het risico moet dus op tijd onderkend worden, en alleen preventieve interventies zijn zinvol. Voorlichting aan ouders kan helpen de medische complicaties die kunnen optreden, te begrijpen. Dit inzicht kan sommige ouders ervan weerhouden hun dochter te besnijden. (Taylor, 200, 32)

De Nederlandse overheid heeft alle vormen van meisjesbesnijdenis verboden. In het Nederlandse Wetboek van Strafrecht valt meisjesbesnijdenis onder opzettelijke mishandelingsdelicten of onder het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst. De artikelen 300 t/m 304 van het Wetboek van Strafrecht zijn van toepassing. De straf bedraagt vier jaar gevangenis voor zware mishandeling met voorbedachten rade. Indien de besnijdenis door een ouder zelf wordt uitgevoerd op de eigen dochter, kan de straf met een derde worden

verhoogd (artikel 304 sub 1). Ook in het geval dat de ouders opdracht geven voor een besnijdenis, hiervoor betalen, middelen leveren waarmee de besnijdenis wordt uitgevoerd en/of meehelpen tijdens de besnijdenis, zijn zij strafbaar. Deze handelingen worden beschouwd als mede-daderschap, uitlokking dan wel medeplichtigheid (artikel 47 en 48). Artsen die meewerken aan meisjesbesnijdenis, kunnen worden berecht op grond van het medisch tuchtrecht. De Geneeskundige Hoofdinspectie van de Volksgezondheid heeft richtlijnen uitgebracht hoe te handelen bij een melding van meisjesbesnijdenis in Nederland, zowel bij een mogelijk aanstaande als bij een al in Nederland verrichte besnijdenis. In de Wet op de Jeugdzorg is het recht vastgelegd om (een vermoeden van) kindermishandeling te melden. Er bestaat geen wettelijke plicht om te melden. De zorgverlener zal in ieder afzonderlijk geval een afweging moeten maken over de noodzaak om het beroepsgeheim te doorbreken. Om artsen een toetsingskader te bieden bij het maken van die afweging heeft de KNMG in 2002 de Meldcode inzake kindermishandeling uitgebracht. De samenvatting uit deze meldcode van de belangrijkste door een arts te ondernemen c.q. te overwegen stappen luidt als volgt: *"De arts die het vermoeden heeft dat een kind het slachtoffer is geworden van kindermishandeling, onderneemt stappen die ertoe zullen leiden dat de diagnostiek die noodzakelijk is voor het verifiëren van zijn vermoeden, zo goed mogelijk wordt verricht"*.

Een arts die het vermoeden heeft dat een kind het slachtoffer is van kindermishandeling dient daarover in geval van twijfel een ter zake kundig collega, bij voorkeur een kinderarts of een vertrouwensarts inzake kindermishandeling te consulteren. Daarbij verstrekt de arts aan de te consulteren collega uitsluitend geanonimiseerde gegevens. Neemt collegiale consultatie de twijfel niet weg, dan doet de arts er goed aan advies in te winnen bij (de vertrouwensarts van) het AMK. Bij het vragen van advies verstrekt de arts eveneens uitsluitend geanonimiseerde gegevens aan het AMK. Wel vermeldt hij zijn eigen naam en werkadres. Het AMK verstrekt de arts een deskundig advies over de aanpak van (het vermoeden van) de kindermishandeling.

Een arts die weet of op redelijke gronden vermoedt dat sprake is van kindermishandeling, kan daarvan melding doen aan het AMK. Het AMK stelt een onderzoek in en wordt mede verantwoordelijk voor de aanpak van (het vermoeden van) kindermishandeling.

Lees ook:

Gespreksprotocol meisjesbesnijdenis:

[http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Gespreksprotocol\\_meisjesbesnijdenis.pdf](http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Gespreksprotocol_meisjesbesnijdenis.pdf)

Gezondheidsrecht over professioneel handelen:

<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/beleidwetgeving/36/596>

Het kinder- en jeugdrecht over kindermishandeling:

<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/beleidwetgeving/36/595>

Beleidsadvies bestrijding VGV:

[http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Documenten/VGV\\_advies.pdf](http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Documenten/VGV_advies.pdf)

Aanpak VGV (VWS kamerstuk):

<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Documenten/Kabinetsstandpunt%20RVZ-advies%20bestrijding%20meisjesbesnijdenis.pdf> (plus bijlage:

<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Documenten/Bijlage%20bij%20kabinetsstandpunt%20RVZ-advies%20bestrijding%20vrouwelijke%20genitale%20verminking.pdf>)

Modelprotocol voor chirurgen bij verkleining van de schaamlippen:

[http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Protocol\\_labiumreductie\\_24%20april%202008\\_%20bl%20101.pdf](http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/Protocol_labiumreductie_24%20april%202008_%20bl%20101.pdf)

Voortgangsreportage VWS aan Tweede Kamer

<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/beleidwetgeving/36/594>

Waarom is ook 'sunna' niet toegestaan: <http://www.meisjesbesnijdenis.nl/home/nieuws/5/60>

De voor en tegens van genitaal onderzoek en het standpunt van de regering:

<http://www.meisjesbesnijdenis.nl/home/nieuws/5/57>

IGZ bulletin vgv februari 2008: [http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/IGZ-bulletin\\_vgv.pdf](http://www.meisjesbesnijdenis.nl/uploads/ site 1/Pdf/IGZ-bulletin_vgv.pdf)

De overheid en verschillende organisaties zijn actief in de bestrijding van meisjesbesnijdenis. Wie wat doet, vindt u op de volgende webpagina's:

Pharos <http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/wiedoetwat/38/604>

No Game <http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/wiedoetwat/38/605>

De overheid <http://www.meisjesbesnijdenis.nl/over/wiedoetwat/38/606>

Focal Point <http://www.meisjesbesnijdenis.nl/focalpoint/overfocalpoint/39/610>

## **Lijfstraffen op de koranschool**

De Amsterdamse deelraadvoorzitter Marcouch heeft, vanwege de wanpraktijken in moskeeën, een pleidooi gehouden het islamitisch godsdienstonderwijs op openbare scholen onder te brengen. Formeel bestaat de mogelijkheid. Het neutrale karakter van de school wordt niet aangetast. Als ouders erom vragen, dan moet een school een verzoek inwilligen, zoals ook gebeurt als katholieke of protestantse ouders met kinderen op een openbare school een verzoek doen. In dat geval krijgt het islamitisch onderwijs een plek binnen het regulier schoolaanbod en geven docenten les die door de school zijn aangesteld en worden betaald vanuit het schoolbudget. De inspectie bewaakt de kwaliteit van het onderwijs.

## **Seksueel misbruik en jeugdprostitutie**

### *Incest*

Incest in Turkse en Marokkaanse gezinnen: als we een vergelijking maken met incest in Nederlandse gezinnen, dan vallen allereerst de vele overeenkomsten op: wanhoop, zich vies voelen, schuld- en schaamtegevoelens zijn bekende emoties. Dat neemt niet weg dat er ook belangrijke verschillen zijn, die te maken hebben met de positie van migranten in Nederland: men is minder op de hoogte van mogelijkheden van hulpverlening, en men vormt een minderheidsgroep die te maken krijgt met stigma's en vooroordelen. Dat betekent een extra drempel om tegenover Nederlandse hulpverleners opening van zaken te geven. Maar het grootste verschil lijkt te liggen in de angst dat de gemeenschap weet krijgt van de incest en de eventuele ontmaagding van een meisje. Het belang van maagdelijkheid impliceert specifieke signalen, zoals angst van het meisje om te trouwen en overdreven preoccupatie van de vader met de maagdelijkheid van het meisje. Incest bij Nederlandse meisjes noemt men wel een gezinsdrama; incest bij Turkse en Marokkaanse meisjes mag met recht een familiedrama of misschien wel een gemeenschapsdrama genoemd worden. Een meisje dat met incest te maken heeft komt voor vele dilemma's te staan. Als ze gaat praten, loopt ze kans niet geloofd te worden, omdat incest binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschap nog zo'n onbekend en onvoorstelbaar iets is. Als men wel gelooft dat er iets gebeurd is, loopt ze de kans zelf de schuld te krijgen, maar ook zonder dat kan ze bang zijn voor de mogelijk consequenties: een gedwongen huwelijk met de pleger of het schrikbeeld dat zij nooit meer een goed huwelijk kan sluiten. Incestslachtoffers zijn ook heel bang 'slecht' gevonden te worden en ook dit vormt een belangrijke drempel om een hulpverleenster in vertrouwen te nemen, zelfs als zij al is weggelopen van huis. Meisjes doen zeer weinig aangifte. (Deug, 1989 : 186)

### *Jeugdprostitutie*

De politie en hulpverlening hebben vanuit de wet maar beperkt middelen om tegen jeugdprostituees op te treden, omdat prostitutie in Nederland niet verboden is. Tegen diegene(n) die haar tot prostitutie aanzet(ten), of dat nu onder dwang gebeurt of niet, kan wel worden opgetreden. Via de wet op de jeugdhulpverlening is het echter wel mogelijk om een

minderjarige prostituee, eventueel tegen haar zin, uit de prostitutie te halen om 'zedelijke en morele ondergang te voorkomen.' Dit kan door haar via een civielrechtelijke procedure in een gesloten opvangplek (in de praktijk gaat het dan om een jeugdgevangenis) te plaatsen. Dit is de weg die relatief vaak bewandeld wordt. Minderjarige illegale prostituees mogen niet in Nederland werken of verblijven. Zij kunnen, net als AMA's (Alleenstaande Minderjarige Azielzoekers) echter in principe alleen uitgezet worden als er opvang aanwezig is in het land van herkomst, bijvoorbeeld in de vorm van familie. Aan een illegale minderjarige waarbij het vermoeden bestaat dat er sprake is van mensenhandel moet worden aangeboden dat zij van de B17 regeling gebruik kan maken. Deze regeling biedt haar naast een tijdelijke verblijfsvergunning in afwachting van het proces tegen de handelaar, ook onderdak en leefgeld. Slachtoffer zijn geweest van vrouwenhandel is echter, volgens de IND, tot nu toe geen reden genoeg voor het verstrekken van een permanente vergunning tot verblijf op humanitaire gronden. (Venics ea, 1998, 56/58).

Een groot deel van de minderjarige prostituees kampt met een aantal ernstige, praktische problemen. Zo heeft een groot deel geen vaste woonplaats en ook geen afgemaakte opleiding. Hierdoor lijkt er voor veel minderjarige prostituees buiten de prostitutie nauwelijks een toekomstperspectief te bestaan. Toch is de hulpverlening aan minderjarige prostituees opvallend weinig op het verbeteren van een toekomstperspectief gericht. De hulpverlening bestaat in meer dan twee derde van de gevallen uit psychologische begeleiding. De hulpverlening tracht over het algemeen meer het meisje dan haar omstandigheden te veranderen. Minderjarige prostituees lijken contacten met de hulpverlening en politie zoveel mogelijk te mijden. Een derde van de meisjes uit deze studie is pas nadat ze uit de prostitutie waren met de rapporterende instanties in contact gekomen. Voor zover er contacten zijn van minderjarige prostituees met de hulpverlening en de politie, hebben die in veel gevallen niet het gewenste resultaat. Een kwart van hen loopt weer weg, een vijfde zit zeker nog in de prostitutie. De politie wordt geconfronteerd met meisjes die doorgaans te bang zijn om aangifte te doen en heeft te weinig middelen en menskracht om uitgebreid onderzoek naar gedwongen prostitutie te doen. Er wordt, bij Nederlandse en allochtone meisjes, opvallend vaak overgegaan tot gedwongen hulpverlening in gesloten inrichtingen. Een op de vijf à zes meisjes uit deze groepen is civielrechtelijk gesloten geplaatst (geweest). Dit is opmerkelijk aangezien uit de literatuur blijkt dat institutionalisering een van de factoren kan zijn, die meisjes juist de prostitutie in of het criminele pad opdrijft. (Venics ea, 1998, 56/65).

Een betere eenduidige registratie bij politie en jeugdhulpverlening, en een handelingsprotocol voor de omgang met deze meisjes, zou de hulpverlening aanzienlijk kunnen verbeteren. Vervolgens zou onderzoek zich in de eerste plaats moeten richten op de daders. Om werkelijk iets tegen de daders te kunnen doen is meer actief recherchewerk nodig. Daarvoor is de inzet van meer menskracht en middelen onontbeerlijk. Landelijk zou er meer bundeling moeten plaatsvinden van de in de diverse corpsen aanwezige kennis op dit gebied. Ook is onderzoek naar het verdwijnen van Chinese en West-Afrikaanse AMA's hoognodig. Gezien het internationale karakter van vrouwenhandel zijn goede informatiestromen niet alleen op nationaal niveau, maar ook op internationaal niveau van belang. Om de hulpverlening aan minderjarige prostituees die in de asielpcedure belanden te verbeteren, zijn er meer goede (vrouwelijke) tolken nodig in het name de West-Afrikaanse talen en het Chinees. Op scholen en in opvangcentra zou meer moeten worden gedaan aan preventie. Voorlichting vormt een belangrijk deel van deze preventieactiviteiten. In voorlichting op scholen lijkt het vooral goed te werken als leerlingen door ervaringsdeskundigen geconfronteerd worden met de mogelijke gevolgen van ongewenst gedrag. Methodes en materiaal dat gebruikt kan worden zijn: de film 'als hij maar bij mij is', en het project the Beauty and the Beast. Voor recent geïmmigreerde meisjes zou informatiemateriaal ontwikkeld moeten worden in diverse talen. Ook het snel doorplaatsen van risicomeisjes naar een kleine wooneenheid behoort tot de preventie maatregelen. (Venics ea, 1998, 66/65).

**<http://www.ecpat.nl>** : code of conduct, wetgeving, publicaties,...

[www.jeugdprostitutie.nu](http://www.jeugdprostitutie.nu) : beleid, feiten en cijfers, organisaties, interventies, slachtoffers en daders

## **Allochtone jongens**

In de notitie 'Jongens huilen niet' wordt geconstateerd dat er bij de problematiek van seksueel misbruik van allochtone jongens sprake is van een onderrapportage. Het probleem is groter dan uit de cijfers blijkt. Dit betekent dat artsen, hulpverleners, jongerenwerkers, onderwijzers en sleutelfiguren op korte termijn moeten worden toegerust seksueel misbruik van allochtone jongens te herkennen, te signaleren en aan te melden bij van overheidswege aangewezen instanties. De westerse hulpverlening, inclusief de georganiseerde homobeweging, is niet ingespeeld op het onderscheid tussen homoseksuele identiteit en homoseksuele gevoelens, cq gedrag. Ook zal de politie moeten overgaan tot strenge vervolging van pedoseksuelen die betrokken zijn bij seksueel misbruik. Naar seksueel geweld tegen allochtone jongens en mannen is geen systematisch en consistent onderzoek gedaan. Om de daadwerkelijke aard en omvang van deze problematiek te leren kennen zal van overheidswege opdracht gegeven moeten worden tot een uitgebreid multi-disciplinair survey, zal een systematische en consistente registratie verplicht gesteld moeten worden en zullen op korte termijn bekende onderzoeksresultaten omgezet moeten worden in preventief en curatief beleid. De problemen die mannelijke allochtone slachtoffers van seksueel misbruik ondervinden, zeker slachtoffers met een culturele achtergrond waarin een macho vorm van mannelijkheid overheerst, worden onvoldoende herkend door de hulpverlening en de georganiseerde homobeweging. De hulpverlening zal ook moeten kijken naar definities en behandelingsmethoden naast de Nederlandse autochtone context. (Kooistra, 2006: 15)

Allochtone jongens die het slachtoffer zijn geworden van seksueel misbruik worden nauwelijks door de hulpverlening bereikt. het inschakelen van hulpverleningsinstellingen drukt een extra stempel op het slachtofferschap van jongens, iets waar zij niet op zitten te wachten. Bij allochtone jongens met een islamitische achtergrond zou de drempel naar de hulpverlening zo mogelijk nog hoger zijn. Schaamte en angst om voor homoseksueel te worden uitgemaakt en bijgevolg uit de gemeenschap te worden verstoten, vormen de belangrijkste obstakels voor disclosure. (Fora en VU, 2001: 58)

Sommige hulpverleners stellen te snel een gezinsgerichte aanpak voor, terwijl het allochtone slachtoffer het misbruik wil verwerken zonder dat dit in de gemeenschap bekend wordt. Vooroordelen dat allochtonen, die opgegroeid zijn in een 'wij-cultuur', per definitie behoefte zouden hebben aan een gezinsgerichte benadering zouden hiervan de oorzaak zijn. (Fora en VU, 2001: 58)

## Literatuur

- Allahbakhshi, A., and R.J.P. Rijnders *Afwijkingen in de hypothalamus-hypofyse-bijnieras bij de posttraumatische stress-stoornis*. Tijdschrift voor Psychiatrie, iss. 43, p.631-638, 2001
- Asperen, E. van, *Interculturele communicatie en ideologie*, Pharos, 2003
- Baartman, H.E.M. *Opvoeden kan zeer doen. Over oorzaken van kindermishandeling, hulpverlening en preventie*. BV Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2006
- Baartman, H.E.M., *Primaire preventie van kindermishandeling; onbegonnen werk?*, lezing voor het symposium 'preventie van kindermishandeling', 1995
- Baeten, P. en E. Geurts. *In de schaduw van het geweld. Kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders*. Utrecht: NIZW, 2002
- Berckelaer-Onnes, I.A. van *De perfecte moeder ontmaskerd? Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, jrg. 41, nr. 10, 2002, p. 501-514
- Berkel-van Schaik AB van, Tax B.; *Naar een standaardoperationalisatie van sociaal-economische status voor epidemiologisch en sociaal-medisch onderzoek*. Den Haag: Ministerie van WVC, 1990
- Buis, S. *Münchenhausen by proxy. Een ondergesignaleerd probleem Tijdschrift over Kindermishandeling*, jrg. 19, nr. 3, 2005, p. 10-14
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) *Enqueteonderzoek onder allochtonen. Problemen en oplossingen*. Voorburg: CBS, 2005
- Cohen, Judith ea, *The importance of culture in treating abused and neglected children: an empirical review*, in: Child Maltreatment, may 2001
- Deug F., *En dan ben je pas echt ver van huis, Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en de hulpverlening*, Stichting Tegen Seksueel Geweld, 1990
- Dijk, R. van, Nienhuis, G., *Gezinnen op de vlucht; opvoeders onder druk*, VKmagazine, maart 1997
- Dijk, T. van and E. Oppenhuis *Huiselijk geweld onder Surinamers, Antillianen en Arubanen, Marokkanen en Turken in Nederland. Aard, omvang en hulpverlening*. Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC), 2002
- Dijke, A. van, L. Terpstra, M. Berger en E. Geurts *De betovering doorbroken. Methodiek preventie en aanpak meisjesprostitutie* Utrecht/Amsterdam. NIZW Jeugd/SWP, 2006
- Dijkstra S. *Kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders. Een basisverkenning van korte en lange termijn effecten*. Document ten behoeve van expertmeeting op 15 november 2001 in Utrecht, 2001
- Dijkstra, S. *Verwaarlozing: slepend, sluipend en soms definitief slopend. Ouderschap en ouderbegeleiding*, jaargang 9, nummer 2, 2006, p. 127-139
- Dijkstra, S., C. Jansen en P. Baeten, *Kinderen voor het voetlicht. Verbetering van de aanpak voor kinderen die getuige zijn van thuisgeweld*, 2004
- Djie, K.T.A. e, Zwaan, I., *Beschermjassen, transculturele hulp aan families*, Van Gorcum, 2007
- Eck, C. van, *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2001
- ECPAT. *Commerciële seksuele uitbuiting van kinderen. Een wereldwijd probleem*. Nijmegen: ECPAT, 2001
- ECPAT. *Minderjarigen in de prostitutie in Nederland, een quick scan*. Amsterdam: ECPAT, 2003
- Edleson, J.L. *Children's witnessing of adult domestic violence*. Journal of Interpersonal Violence, vol. 14, nr.8, 1999, p.839-870,
- Eggen, A. *Handboek huiselijk geweld & allochtone gezinnen: een handboek voor beroepsbeoefenaars*. Steunpunt Minderheden Overijssel, Almelo, 2006
- Engelhard, D., *Met kennis van feiten, vluchtelingen, nieuwkomers, en gezondheid in cijfers*, Pharos, 2007

Ephraim, P. *Allochtonen en huiselijk geweld, er is nog veel meer aan de hand*, in *Zorg en Welzijn*, nr5, mei 2008

Fora en VU, *Aard en omvang seksueel misbruik en prostitutie minderjarige allochtone jongens, een verkennend onderzoek*, 2001

Gurp, L. van en S. Timman (red.). *Kinderporno en kinderprostitutie in Nederland. De stand van zaken*. Utrecht: TransAct/Childright Worldwide, 1998

Hekken, S. van *Verwaarlozing: achtergronden, gevolgen en behandeling*. In: H. Baartman en A. van Montfoort (red.) *Kindermishandeling. Resultaten van multidisciplinair onderzoek*. Utrecht: Data Medica, 1992

Herman, J.L. *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld -van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1993

Horn, J.E. van, R.A.R. Bullens e.a. *Aard en omvang seksueel misbruik en prostitutie minderjarige allochtone jongens; een verkennend onderzoek*. Leiden: FORA, 2001

IJzendoorn, M.H. van, ea. *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: de Nationale prevalentie studie van kinderen en jeugdigen (NPM-2005)*. Wetenschappelijk onderzoek- en documentatie centrum (WODC), ministerie van Justitie, 2007.

IJzendoorn, M.H. van, *Opvoeding over de grens, Gehechtheid, trauma en veerkracht*, Boom academic, 2008

Jonkers, M, *Een miskende revolutie, Het moederschap van Marokkaanse vrouwen*, Aksant, 2003

Keulen, A. van, en Beurden, A. van, *Van alles wat meenemen, opvoedingsstijlen in multicultureel Nederland*, Uitgeverij Coutinho, 2002

Khanna, J. and J. Maurice *Female genital mutilation – new knowledge spurs optimism*. Progress in sexual reproductive health research, no.72, 2006, p. 1-8.

Kooistra, O. (Quality Data), *Jongens huilen niet, Seksueel geweld tegen allochtone jongens*, Amsterdams Centrum Buitenlanders, 2006

Kromhout, M. *Verwaarloosde kinderen. Opvattingen uit het veld*. Leiden: PEWA/Rijksuniversiteit Leiden, 1996

Lamers-Winkelman, ea, *Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs*. Wetenschappelijk onderzoek- en documentatie centrum (WODC), ministerie van Justitie, 2007.

Lamers- Winkelman, F., Winder, F.A. & Baeten, P.A.C.M. *Kindspoor. Voortijdige signalering en aanpak van geweld in gezinnen, Projectbeschrijving en doelgroeponderzoek*. Den Haag: Stichting Bureaus Jeugdzorg Haaglanden / Zuid-Holland, 2007

Leerdam, Van e.a. *Systematische review naar effectieve interventies ter preventie van kindermishandeling*. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid, 2003

Ligthart, L. en R. Vecht *Het achterland van kindermishandeling: het syndroom van Münchhausen-by-proxy Elimpost*, jrg. 65, nr. 1, 2000, p. 21-34

Loader, P. en C. Kelly *Het 'Munchausen by proxy'-syndroom: een verhalende benadering tot verklaring Gezinstherapie*, jrg. 9, nr. 1, 1998, p. 73-88

Marhé, U., *Tapu sje, bedek je schande, Surinamers en incest*, van Gennep Amsterdam, 1996

Meldpunt voor Chinese Vrouwen en Kinderen in Nood, *Eindejaarsrapportage*, IOC, 2006-2007

Mensinga Wieringa, E. *Kindermishandeling op het AZC “ Het zal mij een zorg zijn”*. Leiden:TNO Preventie en Gezondheid, 2004

Metin, S. Krikke, H, Simsek, J, *Huiselijke vrede, allochtone mannen over huiselijk geweld, mannelijkheid en eer*, St. Ada Awareness, 2006

MOgroep Jeugdzorg *Adviezen en Meldingen over Kindermishandeling in 2006. Registratiegegevens van de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling*, 2007

Movisie, *Dubbel en dwars, Naar hulpverlening-op-maat voor allochtone jongeren (m/v) met homoseksuele gevoelens*, 2008

Mozaiek, *Preventie en opvang huiselijk en seksueel geweld allochtone vrouwen*, update 2006, TransAct 2006

- Netelenbos, J.B. *Motorische ontwikkeling van kinderen. Handboek 1 Introductie*. Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2000
- Oost, H. and A. Markenhof *Een onderzoek voorbereiden*. HBuitgevers, Baarn, 2002
- Pharos, *Handboek huiselijk geweld en allochtone gezinnen*, 2006
- Rensen, H.B.H. *Kindermishandeling en allochtone gezinnen*. In: Kindermishandeling, resultaten van multidisciplinair onderzoek, Baartman, H. and A. van Montfoort, Data Medica, Utrecht, 1992
- Roelofs, N, *Vluchtelingenkinderen verdienen meer aandacht*, VKM magazine, december 1996
- Shadid, W.A, *Interculturele competentie*, In: Psychologie en Maatschappij, jrg. 24, no. 1, 2000, pp. 5-14
- Stokman, I., *Child abuse in migrant families in the Netherlands*, Pharos, 2008
- Taylor, V., *Female genital mutilation: cultural practice or child abuse?*, in : Paediatric Nursing, vol 15 no 1, 2003
- Tjin A, Djie, K, en Zwaan, I, *Beschermjassen, transculturele hulp aan families*, Van Gorcum, 2007
- TransAct in samenwerking met NIZW Jeugd, *Inventarisatie methodieken huiselijk geweld*, 2004
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) *UNHCR statistical yearbook 2006*. [www.unhcr.org](http://www.unhcr.org) 2008
- Vecht, R. *Münchhausen by proxy. Gestoord ouderschap - zieke kinderen* Utrecht: Bohn Stafleu Van Loghum, 2000
- Venicz, L. en Vanwesenbeeck, I., *Aard en omvang van (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes*, NISSO, 1998
- Verschuren, P. and H. Doorewaard *Designing a research project*. Publisher LEMNA, Utrecht, 2005
- Vertrouwenscentrum Kindermishandeling *Kindermishandeling; meldenswaard!* Antwerpen: Vertrouwenscentrum Kindermishandeling
- Vleminckx, K. and T.M. Smeeding (eds) *Child well-being, child poverty and child policy in modern nations*. Bristol: Policy Press, 2001
- Vogelvang, B., J.J. van den Braak, e.a. *Kinderseksstoerisme (vanuit Nederland): onderzoek naar bestaande en (mogelijk) nieuwe reisbestemmingen*. Woerden: Adviesbureau Van Montfoort/Defence for Children International Nederland, 2002
- Wezel, M. van, *Hoe gekleurd is geweld? Strategieën om geweld in allochtone gezinnen te voorkomen*, PON Instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, maart 2005
- Willems, J.C.M. *Wie zal de opvoeders opvoeden? Kindermishandeling en het recht van het kind op persoonswording*. Den Haag, T.M.C. Asser Press, 1999
- Wolzak, A. and I. ten Berge *Kindermishandeling. De aanpak in Nederland*. Uitgeverij SWP, Utrecht, 2005
- World Health Organization (WHO) *Constitution of the World Health Organization*. Basic documents WHO, 1990, p. 1-18.
- Yerden, I. *Families onder druk, huiselijk geweld in Marokkaanse en Turkse gezinnen*, Van Gennep, 2008
- Zandijk-van Harten, T. and L. Haarsma *Grenzen Voorbij. Kindermishandeling in allochtone gezinnen*. VU uitgeverij, Amsterdam, 1996
- Zee, R. van der: *Eerwraak in Nederland*, Houtekiet 2006